

19/8/9

H/mores

gal. 41

La infancia

Prudenci Bertrana i Comte va néixer l'any 1867, a Tordera, ~~provincia~~ ~~de Barcelona~~. Morí a Barcelona, ciutat, el 21 de novembre de 1941.

El pare de Prudenci Bertrana, Josep Bertrana i Gomis, era propietari rural i carlí. Tenia un temperament bèl·lic. Vivia activament i amb passió la política del seu temps.

Seguia d'ací i d'allà els cabdills que guerrejaven per les muntanyes. Anava de vila en vila, de poble en poble, a fi d'evitar entjoses topades amb les tropes del Govern Liberal.

En una de les seves freqüents aventures polítiques, fugint amb la dona davant els adversaris, va anar a raure a Tordera, on va néixer, accidentalment, Prudenci Bertrana.

Aquest contava sovint que un dels records més dramàtics, ^{l,} ~~que~~ ^{més} romàntics de la seva infància, eren les eternes anades i vingudes d'un cantó a l'altre del territori català, davant o darrera l'enemic. ^{Sentia} Ofia trets, veia morts estirats a la carretera, caminava, tot tremolós, de la mà de la seva mare per camins deserts, espiant qualsevol ombra fugissera, qualsevol remor sospitosa.

Viatjant en tartana, sempre amb l'ai al cor per por dels liberals, l'infant començava a descobrir el món. Entre altres coses, les muntanyes, que el captivaven; els animals selvàtics, que l'atreien; els núvols, que el feien somniar.

Prudenci Bertrana evocava sovint, per als seus fills, els records de la seva infància. Aquests records no eren gaire alegres.

Portat per la seva passió política, Josep Bertrana desapareixia dies i setmanes sense dir mai on anava ni quan tornaria.

Paula Comte, la seva esposa, vivia sempre inquieta, malenconica. ^{omiosa}
 L'infant participava inconscientment d'aquella inquietud, d'aquella ma-
 lenconia.

Un amor ^mimens i dolorós l'unia a la santa dona que l'havia posat
 al món. Ja de molt menut, s'acostumà a compartir amb ella les penes i
 les alegries. I, pel damunt de tot, l'angoixa d'aquelles frequents se-
 paracions.

Seguir l'home resignadament en les seves marxes i contremarxes, era,
 a voltes, menys terrible per a la mare i el fill, que romandre en una
 masia desconeguda mig amagats, o a casa d'un parent empordanès (Paula
 Comte era de Sant Mori) esperant la tornada de Josep Bertrana, sempre
 embrancat en una aventura política.

Acabada la guerra, la família Bertrana-Comte s'instal·là a Girona.
 L'Esparra, en el partit judicial de Santa Coloma de Farnès, on Josep
 Bertrana posseïa boscos i masies, no era lloc per a passar-hi l'hivern.
 Josep Bertrana es féu construir una casa en un suburbi gironí anomenat
 La Rodona de Santa Eugènia.

El fet que la guerra dels carlins fos acabada i que Josep Bertrana
 es fes construir una casa en un suburbi gironí, ^msembla indicar que la
 segona part de la infància de Prudenci Bertrana havia d'ésser conforta-
 ble i tranquil·la, com escau a un hereuet de família benestant.

Malauradament, no fou així. El tarannà de Josep Bertrana no li per-
 metia ^{de}viure en pau, ni que l'esposa i el fill hi visquessin. Pel seu
 caràcter i les seves tendències, el cap de família continuava projectant
 sobre els tendres anys del futur escriptor, una ombra malfaent, inquie-
 tant i malenconiosa.

Puc donar testimoniatge de com era Josep Bertrana a les seves velle

ses: ^aAlt, sec, dret com un ciri a pesar dels seus anys, amb la cabellera gris ^aretallada en forma de raspall i una barbata, també gris, que acabava en punta. Sempre a punt d'esclatar en crits i reganys i, si no anàveu llest a fugir, a repartir mastegots i plantofades. I, a vegades, fins i tot ^xalgun cop de bastó.

Imagineu-vos el que devia ésser quan estava en la plenitud de la seva força viril.

Molt temps després de la mort del seu pare, Prudenci Bertrana deia que, en recordar-lo, sempre se'l representava enquimerat. Paula Comte no podia saber mai quina cosa vindria de gust al seu marit, quina altra cosa l'enquimeraria.

Potser Josep Bertrana vivia contrariat perquè la guerra s'havia acabat i la seva vida semblava, tot d'una, no tenir objecte. Ell havia nascut per ~~a~~ discutir ~~x~~ (la pau no va privar-lo d'aquest esplai), fer política, conspirar...

La seva esposa era la paciència, la bondat i la resignació personificades. Quan el pare era lluny, ella i el noi ~~x~~ vivien junts ~~x~~ hores de pau i de serenor.

La casa que Josep Bertrana havia fet construir en un suburbi gironí ~~x~~ (ara enquadrada per una sèrie de cases més altes que formen part ~~x~~ d'un barri nou, unit a la capital gironina per un carrer frequentadíssim), estava emplaçada en un lloc solitari. De dia, hi transitava poca gent: un hortolà, un traginer ... De nit, ni una ànima. La porta d'entrada i dues finestres obrien a la carretera de Santa Eugènia. Darrera, hi havia un gran jardí al fons del qual passava el rec.

Josep Bertrana no era mai a casa, i ~~x~~ la mare i el fill, en fer-se fosc, començaven a esporuguir-se. A l'hivern els dies són curts, les

nits llargues i plenes de remors inquietants: un pas feixuc ran de la casa, un cruixir de branques en el jardí, al lluny el bordar insistent d'algun gos. I no parlem de les nits de tramuntana, amb ^{Canardosos} ~~údols~~ i xiulets ~~espaventables~~ que semblaven anunciar la fi del món.

Josep Bertrana, quan era a Girona, no es recordava de tornar a casa. La dona i el fill, malgrat el fred vivíssim i, sovint, la gelada, l'esperaven ^{en} a una de les finestres de davant, ben abrigats. Atalaiaven la carretera, escoltaven qualsevulla ^{prena} ~~remor~~ que s'assemblés ^a el pas d'un home. Fins que, ja enfredorits i desesperats, tornaven prop de la llar, on cremava un gran foc de llenya.

Paula Comte no podia dominar ^{el seu neguit.} ~~la seva inquietud~~. No feia més que sospirar. La imaginació se li poblava d'imatges espaventables: El seu marit tornaria sol dins la fosca pel llarg i solitari trajecte; un lladre l'atacaria per l'esquena; un enemic polític l'escometria ...

El noi endevinava el que la seva mare pensava i sentia. Es repenjava a la seva espatlla tot tremolós. Ploraven junts ben abraçats. I, a força de ploricons i de ~~moxaines~~ acabaven per adormir-se.

Però tot no eren gemecs i angoixes en la infància del nostre biografiat. A l'estiu, la família Bertrana se'n anava al Mas Espriu de ^{L'} ~~L'~~ Esparra. Hi passava tres mesos llargs.

En aquells boscos atapeïts d'alzines sureres, propietat del seu pare, Prudenci, era feliç, plenament, intensament feliç.

Una de les bases de la seva felicitat ~~la~~ constituïa, sens dubte, el contrast entre la vida gironina, feta de monotonia i d'inquietud, i la del camp, saturada de llibertat i d'imprevist.

A ^{L'} ~~L'~~ Esparra, Josep Bertrana era tot un altre: alegre, i fins afectuós amb la família. I el vailet se'n [']aprofitava per ~~a~~ gaudir de la na-

turallesa i lliurar-se als esplais propis de la seva edat.

En aquells esponerosos alzinars, ell hi vivia grans aventures. Albirava reptils, caçava nius, es perdia en fondalades obagoses on s'imaginava exposar-se a mil perills i esdevenir un gran aventurer. Descobria camins escabrosos i rostos que no menaven enlloc, prats coberts de gespa verda i flairosa on hom reposa millo^s que al llit.

Imagineu-vos tot aquest món posat a l'abast del petit Prudenci amb la complicitat del seu pare esdevingut, tot d'una, comprensiu i indulgent .

Els nois del masover ensenyaven al fill de l'amo ^{d'} a abastar nius, ^{de} pescar i ^{d'} escorxar granotes, ^{d'empaitar} perseguir tota mena d'animàlies.

Pocs anys després, l'hereuet Bertrana s'havia convertit en un caçador aferrissat d'ocells, en pescador de granotes, en implacable exterminador de serps i d'escorpits .

Fins ^a els darrers anys de la seva vida, Prudenci Bertrana, ^x servà la passió de caçar . Tenia més de ^a setanta anys quan, a les muntanyes del Bergadà, ^{ne} encara corria rostos amunt darrera ~~de~~ les llebres.

A ^a l'Esparra, Josep Bertrana, acompanyat del seu fill, freqüentava tota mena de gent rústega. S'hi engrescava garlant i fent tabola . Romania moltes estones a les barraques dels carboners o ^{en} les tendes d'un sol pal, dels peladors . Compartia llur pa negre i sec, tastava llur vi, aspre i aigualit, bevia a galet en la ^b bota de cuiro fent xerrics i rots de satisfacció; ; omplia la pipa amb el tabac metzinós dels camperols. I el noi se'l mirava embadalit, esperant el moment d'imitar--lo .

Fou allí, ^a en el Mas Espriu i ^a en les seves rodalies, on l'infant aprengué ^{de} a familiaritzar-se amb la naturalesa i amb els homes que hi vivien . Allí aprengué ^{d'} a estimar-los i ^{de} a preferir-los.

Els companys del seu pare, masovers, carboners, llenyataires i peladors de suro, esdevingueren també els seus companys.

Escoltava i aprenia llur parla viva i saborosa. Els admirava i els envejava. Si li demanaven quin ofici volia aprendre, contestava, sense vacil·lar: pelador o carboner.

Els peladors despertaven, més que ningú, la seva fervorosa admiració. Negres, suats, espitragats, armats d'una destreal i d'un plançó d'alzina, li feien l'efecte d'herois selvàtics, mig homes, mig divinitats.

Els carboners li semblaven ~~pareien~~ uns formidables alquimistes. Trossejaven, apilaven, enterraven i calaven foc a grosses piles de llenya. La transformaven en carbó. «Tenien», diu Bertrana, en no sé quin dels seus llibres, «un aspecte diabòlic i un tracte d'àngels.»

La freqüentació d'aquests homes de la naturalesa deixà, en el meu biografiat, una empremta profunda. Ells varen ésser, tot al llarg de la seva vida, els companys ideals. Amb cap altra mena de gent no pogué mai trobar-se a gust. No s'avenia gaire amb els homes de ciutat. Sobre-tot, amb individus excessivament refinats, malindrosos i complimenters.

Anys a venir, en les seves aspres i poc fructuoses lluites per la vida, Prudenci Bertrana hagué de freqüentar, per força, aquella mena d'individus que tant d'horror li causaven, les paraules mentideres i els procediments hipòcrites dels quals ferien dolorosament la seva gran sensibilitat, dissimulada sota un tracte simple i directe, «amarat de rusticitat», com ell mateix pretenia.

En el més pregon de la seva ànima i tot al llarg de la seva vida, els seus companys preferits seguien éssent aquells llenyataires, carboners, peladors de suro ...

No sospitava ni remotament que un dia esdevindria escriptor i aquells personatges es convertirien en els herois més reeixits de les

narracions.

Fou a l'Esparra, en la propietat del seu pare, en el mas Espriu, on Prudenci Bertrana descobrí, uns ^{quants} anys més tard, les seves preferències socials i els seus èxtasis poètics.

Allí va néixer i créixer el seu apassionat amor a la naturalesa i als seus homes. Amor gran i sincer, sense afectacions literàries. Amor definitiu que l'impossibilità, per sempre més, de suportar el tracte superficial i dissimulador dels ciutadans (entre els quals, val a dir-ho, trobà, excepcionalment, excel.lents i agradabilíssims amics).

La simpatia i la comprensió que sentia Prudenci Bertrana envers els seus herois i l'ambient que els voltava resten perfectament i magistralment plasmats en la seva obra literària.

L'adolescència

Prudenci Bertrana anava prenent consciència de la seva personalitat. Les seves inclinacions, les seves ~~idees~~ ^{pot} idees (si és que se'n ^{al} poden dir idees ~~X~~ aquella barreja de sensacions i cogitacions que el feien vibrar fins ^{al} el moll dels ossos, ~~bo~~ i tractant de descobrir la vida) s'afermaven cada dia més.

El seu apassionat amor al camp es precisava i aprofundia. Els tres o quatre mesos que passava al mas Espriyeren els únics que li semblaven dignes d'ésser viscuts. Els vuit o nou que passava a Girona representaven altra cosa sinó un buit entre l'estiu passat i l'estiu a venir.

Havia començat a estudiar el batxillerat. Aprobava un curs darrera l'altre sense massa entusiasme però també sense massa dificultats. Era un noi intel·ligent, però els llibres ^{li} no li interessaven gaire. Si ^{n'hi havia que li cridés} algun cridava la seva atenció, no era, certament, ni el d'aritmètica ni el de ciències exactes, més aviat una novel·la d'aventures.

Admirava els homes coratjosos que es llencen a descobrir continents a través de la selva o del mar. I, sobretot, els que lluiten en les salvatges ^{curios} ~~curios~~ amb la feram.

La caça començava a esdevenir una de les seves passions, passió que s'adeia perfectament amb la seva altra passió: la naturalesa. No concebia cap goig més gran ni més ~~absolut~~ autèntic que el d'armar-se d'una escopeta i llençar-se a la persecució d'una perdiu o d'un conill. Res al món no li hauria abellit tant com posseir un arma de caça. El seu pare la hi havia promesa per a ^{al} el dia que acabés el batxillerat. Potser era amb la dèria d'obtenir-la que estudiava i ^v aprovava curs darrera curs.

Però ~~aq~~ aquests anys d'estudi deixaren un feble rastre intel·lectual en el

minyó. Era rebel de mena i refractari a qualsevol teoria, a qualsevol especulació general d'una matèria.

No s'interessava pels negocis, i els números l'esgarriaven.

Es ~~possibles~~ que, en aquests apartament natural i sistemàtic de les coses teòriques i pràctiques, influís, a més del seu temperament independent i somnia ^{de m'} la idea que el seu pare era ric, que no calia preocupar-se per l'esdevenidor.

Altrament, aquell noi que amava tant la naturalesa, podia haver-se afeccionat a la Història Natural, per exemple. Però les explicacions més o menys minucioses sobre els homes, sobre les bèsties ~~###~~, sobre les plantes o sobre els minerals, que hom pot llegir i aprendre en els llibres: races, espècies, organismes, el deixaven indiferent ^{omk}. Li produïen una sensació de cosa freda, inanimada, i, per això mateix, ininteressant. La Història Natural, ell l'aprenia directament. I Déu sap si se n'assabentava a consciència! Dels homes del camp, ~~de les bèsties~~ i de les plantes, del ~~seu~~ país, en sabia més que qualsevol savi antropòleg o naturalista.

Ja des ~~de~~ ^(C) els seus més tendres anys, havia començat a interessar-s'hi. I, amb l'edat, aquests coneixements s'enriquien, s'aprofundien. Els seus fills podien preguntar-li el nom de qualsevol animal o vegetal i també el de poblats i de muntanyes de les rodalies de l'Esparra o de Girona. Prudenci Bertrana es trobava sempre capacitat ^{per a} (respondre-hi. En coneixia perfectament la nomenclatura, sobretot si es tractava d'ocells o de plantes. (Podeu comprovar-ho fullejant qualsevol dels seus llibres d'inspiració rural o ^{bosquerola} camperola. No es cansava mai de preguntar coses als camperols, als llenyataires, als pedladors de suro. Aquesta insaciable curiositat, ajudada ^{d'} per una memòria prodigiosa, enriqueix el ^{seu vocabulari} ~~subocubari~~ català. (En aquell temps, al camp es parlava únicament la llengua catalana.)

Un cop acabat el batxillerat i obtinguda la seva desitjada escopeta, Prudenci Bertrana s'apressà a oblidar el que havia après a l'Institut de Girona. Ebri de llibertat i d'instints selvàtics, es llençà a la dubtosa caça de tudons, perdius, guatlles... I dic «dubtosa» perquè en aquella època, Prudenci Bertrana era encara un caçador incipient, incapaç de tocar una perdiu en ple vol.

Josep Bertrana volia que el seu fill seguis una carrera. La hi deixava triar. No li exigia que fos militar ni clergue. I en això es mostrava més raonable ~~o~~ que el noi ^{no} havia esperat. Podia triar entre advocat, metge o enginyer. Tenia tot l'estiu per a pensar-s'hi. Però, en arribar el mes de setembre, ho havia d'haver decidit. Ell mateix, Josep Bertrana, l'acompanyaria a Barcelona a matricular-se.

De moment, Prudenci Bertrana no féu gaire cabal dels projectes del seu pare. Tot just començava l'estiu. Ell tenia altres cabòries. L'esperaven els al-
~~XXXXXXXX~~ zinars, els ^{camp} caps d'herbatova, els rierols, les margenedes encatifades de farigola : aire, cel, aigua, amarats de sol, de perfums silvestres, de solitud beneïda.

De tant en tant el pare alludia ^{al} el futur. El noi callava. Amb enuig i preocupació recordava que calia triar una carrera. Ser advocat li semblava el fet més absurd del món. Ell, tan sorrut, tan curt de paraules, tan poc diplomàtic, tan oposat a qualsevol mena d'insinceritat, defensaria causes injustes, prometria èxits problemàtics, intervindria en plets dubtosos? No, no podia ser advocat.

Metge? La malaltia l'esgarriava. ^{al} ell no havia estat mai malalt. ^{El sol feia de} ~~La~~ sang humana el feia caure en basca. Tenia una sensibilitat exagerada malgrat el seu posat ferreny. Les potingues li causaven fàstic... No, no podia ser metge.

Haveria d'ésser enginyer. Encara que, ben mirat, l'única carrera que li abe-

llia era la de vagabund.

Es resignava a ser enginyer, a construir pons i línies fèrrees. Personalment ho trobava inútil. Era tan divertit passar les rieres a gual ! Era tan deliciós fer quilòmetre i més quilòmetres a peu, trescar pels marges, descobrir fonts, enfilarse en un tossal, reposar a l'ombra d'una alzina...

Potser caldria muntar màquines o combinar fils elèctrics. Era absolutament necessari que algú ho fes? No podia el món continuar tal i com estava llaavors, tal i com ell l'assaboria?

Josep Bertrana s'estranyava que el nou batxiller no sentís cap vocació. Deixeu-me copiar, ^{aquí,} ~~un~~ un breu fragment de la novel·la "L'Hereu".

"« Vocació! Què volia dir? Què exigien d'ell? Vocació! Quin significat tenia aquesta paraula? Era que els nois de setze anys no podien ni prosperar ni ésser tinguts per persones com cal si no sentien una vocació? Ell solament desitjava ésser llibert, córrer per les muntanyes darrera la feram, vestir el seu cos amb la mateixa senzillesa que un sant vesteix la seva ànima. Veure sempre el cel, la verdor del bosc, la llum daurada del sol i amarrar-se de la fortitud i serenor de la naturalesa.»

Aquestes paraules posades en boca del protagonista de "L'Hereu" són el reflex mateix dels sentiments de l'autor. Llegint ^{aquesta} ~~la dita~~ novel·la, el lector pot seguir pas a pas la vida jovenil de Prudenci Bertrana. No cap oblidar, però, que la novel·la no és una autèntica autobiografia. A voltes l'autor descriu la seva pròpia vida amb minuciosa precisió, s'hi deixa anar amb una sinceritat quasi impúdica. I, tot d'una, hom no endevina per què, deixa de banda la veritat per a embrancar-se en la fantasia. I aquests són, infal·liblement, els fragments menys reeixits de la novel·la. En "L'Hereu", l'episodi dels seus amors amb la dispesera és inventat de cap a peus. Quan Prudenci Bertrana va anar a estudiar a Barcelona, ja estava enamorat de Neus Salazar,

l'única dona que realment estimà en la seva vida, amb la qual s'emullerà alguns anys després.

Josep Bertrana havia explicat al seu fill, ^{que es fes} que no calia ~~ferres~~ massa il·lusions sobre l'heretat. El preu del suro anava baixant. Noves invencions, vingudes de l'estranger, el substituïen. Els arrendataris de les terres no pagaven pretextant males collites. Els peladors i els llenyataires demanaven augment de sou. Les contribucions esdevenien oneroses.

Calia espavilar-se. Calia trobar un mitjà de guanyar diners si volia fundar una família i mantenir-la.

Finalment, Prudenci Bertrana acceptà d'estudiar per a enginyer industrial. No sentia cap entusiasme per aquesta carrera, com ja he dit. S'imaginava que caldria remenar llimes, cargols, martells i tornavisos. La perspectiva no era gaire abellidor [;] però, de totes passades, menys esgarrifosa que heure-se les amb les lleis o amb les misèries físiques humanes.

En aquest especialíssim estat d'esperit, el nostre heroi marxà a Barcelona. Es matriculà a ^{l'Escola} ~~la facultat~~ d'Enginyers ~~Industrials~~.

L a j o v e n t u t

Prudenci Bertrana estava enamorat de la germana d'un company d'Institut, Neus Salazar, una noia amb pocs estudis però naturalment intel·ligent, bondadosa i sensible.

Neus Salazar habitava amb els seus pares i germans en una vella casa del barri de Sant Domènec, prop de la muralla. La casa tenia un gran jardí amarat de silenci i de perfums on centenars d'ocells refileaven. Al costat mateix de la casa dels Salazar s'aixecava el vell edifici ^{abandonat} de l'antiga universitat ^{de} ~~gironina abandonada~~ i, un poc més lluny, els vestigis venerables de les muralles romanes.

Potser la corprenedora formosor del barri, la seva quietud, el color de les seves pedres, el romàntic jardí dels Salazar, on Prudenci Bertrana passava moltes estones amb el seu company d'estudis i ^{Neus} ~~la seva assenyada germana~~, varen contribuir a aquest enamorament. L'ambient que ^{es respirava a casa dels} ~~envoltava Neus~~ Salazar: afecte familiar, harmonia i cordialitat de relacions, espiritualitat i educació ^{refinades} ~~refinades~~ devien exercir sobre el futur escriptor una influència decisiva.

Prudenci Bertrana, però, no era un enamorat íntegral lliurat en ànima i sentits a la seva estimada. Neus Salazar tenia una poderosa rival: la natura. Quan el seu promés era al mas Espriu, sotmés a la passió de la caça, embriac de visions, músiques i perfums boscos, la dolça ématge de Neus Salazar empal·lidia sense, però, arribar a esborrar-se.

A l'hivern, lluny de les seves dues estimades, l'estudiant es morfonia a Barcelona. Tractava d'estudiar les assignatures del curs preparatori. Un cop aquestes ^a ~~apro~~ ^{ades}, hauria d'ingressar a l'Escola d'Enginyers Industrials. En l'endemig, havia descobert, amb espant, que no es tractava de manipular limes, cargols, tornavisos i altres eines més o menys abel·lidores, com havia vagament esperat, sinó d'aprendre de memòria llargs paràgrafs sobre física, química i trigonometria; resoldre enrevessats problemes d'àlgebra i altres

coses espaventables.

Sempre seia als últims bancs de l'aula amb l'esperança de no ésser apercebut. I el dia que, per dissort, el catedràtic l'interpellava, no responia, com si no hi fos. No volia posar-se en evidència davant d'aquella colla de galifardeus. Alguns sabien la lliçó i l'esguardarien, naturalment, amb menyspreu. Altres, no ~~la~~ ^{la} sabien, o la sabien poc, però tenien més atreviment que no pas ell i es ~~h~~ofarien del seu apocament rústec.

En acabat el curs, Prudenci Bertrana es veié afavorit per abundants carbases. Crec que aprovà una sola assignatura. Però el mal estudiant s'ho va prendre amb filosofia. Sempre havia sospitat que no seria enginyer industrial ni obtindria cap mena de títol d'aquells que es guanyen en els centres docents. Els suspensos li confirmaven la sospita.

La seva carrera no era l'estudi. Ho sabia de cert. Però encara no sabia ^{per a} pel que serviria, ni el que li abelliria de fer si li calia guanyar-se la vida. Seguia convençut que un propietari rural (ell era l'hereu, i, per consegüent, les suredes i el mas Espriu de l'Esparra serien seus, un dia) no ha de maldar ^{vo} aburridament per les inhòspites aules d'una universitat, sinó viure de la terra que ha hereditat dels seus avis, prop d'aquesta terra i en contacte amb els homes d'aquesta terra.

Cap altra mena de viure no li abellia. Les seves preferències, els seus amors de sempre, en lloc d'esvanir-se amb els anys, es fixaven, s'afirmaven.

No era feliç més que a l'Esparra, amb l'escopeta a punt de tirar o jaient ^{en} sobre un marge somniant coses vagues. I, a Girona, contemplant i escoltant la seva assenyada promesa, Neus Salazar.

Després del fracàs del curs preparatori, el seu pare començà d'ensinistrarlo en els deures de futur propietari. Prudenci passà tot l'estiu a l'Esparra ajudant a dirigir la pela del suro i la venda de les panes. Però, en arribar la tardor, no hi hagué altre camí que tornar a Barcelona. Josep Bertrana

volia que el noi repetís el curs que havia perdut. Llavors, Prudenci Bertrana, convençut que mai no seria enginyer, no es presentà a matricular-se. Va començar a fer-se amb bohemis i gent desvagada, tipus originals molt més divertits que els companys universitaris, encara que no gaire més interessants, i, sens dubte, molt menys atractius i confortables que els camperols: carboners, peladors de suro. Aquells nous companys de vagància, a Prudenci Bertrana, no li passaven de les deutes. Mai no aconseguiren d'arribar-li al cor, com aquells homes de L'Esparrà, els futurs herois de les seves Proses Bàrbares i altres narracions rurals.

Però encara no havia arribat l'hora de posar-los en solfa. Tot de sobte, ignoro com i perquè, Prudenci va creure sentir aquella vocació que durant alguns anys havia cercat inútilment per a donar gust al seu pare. No va ésser, com molts poden lògicament suposar, la d'escriptor, sinó la de pintor.

Crec poder afirmar que era perfectament sincer en pretendre-ho. Volia pintar fos com fos, de preferència paisatges. Es sentia engrescat i commogut a la idea de reproduir en una tela tot allò que seduia els seus sentits.

No sé com va convèncer el seu pare ni si el va convèncer. El cas és que es matriculà a Llotja, i allí començà el seu aprenentatge de pintor.

S'havia embrancat en una gran aventura, la més difícil i exposada de les aventures: el conreu de l'art.

P r u d e n c i B e r t r a n a , p i n t o r

En arribar aquest moment crucial de la vida de Prudenci Bertrana, sembla lògic ^{d'}imaginar el nostre biografiat, feliç d'h^aver trobat ~~la fi~~, ^{la l'últim,} el que cercava: una vocació.

Prudenci Bertrana no trigà a adonar-se que s'havia errat novament. La pintura tampoc no l'omplia. Anava a Llotja amb regularitat, delineava i ordenava figures, copiava nus al natural. A estones tractava d'empastifar alguna tela amb colors. Però ho feia tot sense convicció, sense entusiasme.

^{Com} quant més vivia a Barcelona, ^{com} quant més tractava de comprendre i simpatitzar ~~amb~~ els ciutadans, més i més enyorava els alzinars de L'Esparra i els camperols, més i més s'adonava que la naturalitat, sinceritat i llibertat que es respiraven entre ells, eren les que ell necessitava.

No trobava cap goig a remenar llapis i pinzells, cartrons i teles. Ni a discutir tècniques ni tendències amb els seus companys de Llotja.

Quan arribà el final del primer curs i l'hora d'abandonar la capital, Prudenci Bertrana s'apressà a oblidar el dibuix i la pintura.

Un poc més tard, ja instal·lat amb els seus pares al mas Espriu de L'Esparra, per tot l'estiu, sortia de tant en tant al camp a pintar. Ho feia, sobretot, per ~~a~~ impressionar el seu pare, no fos cas que insistís a voler-lo fer estudiar de nou ~~a~~ alguna facultat.

En el fons ell no tenia cap mena de fe en les seves aptituds de pintor, com no l'havia tinguda en les seves aptituds d'enginyer industrial.

Maldava per ~~a~~ reproduir, en una tela, allò que tant el ^m commovia al natural: un grup d'arbres, una masia, una perspectiva de conreus albirada del cim estant d'un pujol. Però el resultat no el satisfieia. S'afanyava a girar la pintura de cara a la paret i a no pensar-hi més en alguns dies.

Per ~~a~~ ⁿ esborrar fins el record d'aquella temptativa, corria a despenjar ~~l'~~ escopeta. Feia pagar als innocents ocells el seu fracàs d'artista, la seva

impotència creadora.

D'aquests assaigs fallits, cada cop més espaiats, en servava una llei d'amarguesa. No li procuraven cap emoció artística, cap satisfacció moral. No esperava produir una obra d'art ni guanyar-s'hi la vida. Les estones que hi passava eren estones malversades que hauria pogut aprofitar per a ~~X~~ córrer darrera les perdis o jaure tranquil·lament en un marge.

No sentia la necessitat de pintar. Tampoc no sentia cap altra mena de necessitat, ~~com~~ ^{si} no ~~fos~~ ^{era} la d'entaforar-se pels boscos, vagarejar-hi hores i més hores sense parar de descobrir-hi nous al·licients.

Era sincer amb ell mateix. No es gloriejava del seu viure. No l'hauria aconsellat a ningú. No es feia cap illusió sobre l'importància de la seva personalitat. Sabia que al món hi ha fills modèlics capaços de sacrificar el goig propi al benestar i ^{l'}alegria dels pares. Sabia que ~~hi ha~~ existeixen enamorats que viuen pendents de la felicitat de la dona que amen, que ho obliden tot, que ho deixen tot per ella. I excel·lents ciutadans que contribueixen amb una tasca o altra a la bona marxa de la societat organitzada. Cada un d'ells ocupava un lloc determinat, els uns preeminent, els altres obscur, però tots igualment útils ~~collaborant~~ ^{collaborant} a aquest conjunt harmònic.

Seguia, ell, algun d'aquests camins? Estava a punt o preparant-se per a seguir-lo?

No era afectuós amb la seva mare, a qui tant havia estimat quan era petit. Es mostrava sorrut amb el seu pare, amb qui no s'avenia ~~ni~~ gens ni mica ^{i també} ~~era~~ ingrati amb Neus Salazar, la seva fidel i pacient enamorada. Girona no es trobava gaire lluny de l'Esparrà, i ell no s'hi acostava en tot l'estiu. S'accontentava d'enviar-li una tendra lletra de tant en tant, on no es parlava mai de matrimoni.

Es considerava un ésser perfectament inútil. Bo per a somnia ~~en~~ ^{en} coses

vagues que no el menarien enlloc, que no procurarien la felicitat a ningú.

Quan aquestes turmentadores idees el perseguien, fins ^a el punt de despertar-li remordiments i privar-lo de gaudir plenament de la seva embriaguesa selvàtica, Prudenci Bertrana tornava a agafar una tela i un grapat de pinzells i passava unes hores, que eren un veritable calvari, lluitant amb els colors i les formes.

Però aquestes provatures acabaven fatalment en un nou fracàs.

Més tard, molt més tard, ja a les seves velleses, Prudenci Bertrana es reconcilià amb aquest art. Les desesperades i sovint estèrils lluites per la vida, els desenganys sentimentals, la pèrdua irreparable de tres fills, les insatisfaccions literàries, el dugueren de nou devers la pintura.

Ja no pintava per ~~a~~ justificar-se davant de ningú, ni per ~~a~~ guanyar ^{se} penosament el pa de cada dia, sinó per ~~a~~ esbargir-se, per ~~a~~ oblidar les seves cabòries alhora que donar gust a algun dels seus amics.

Però en aquella època juvençana, qual ^{en} el seu pare passava encara per ésser un propietari rural adinerat, ell no creia en la necessitat ^{imp} perentòria de tenir una professió. Creia que la d'hereu li bastava.

Esperava ser l'amo d'aquells boscos i d'aquells masos. Pensava que no hauria de separar-se'n mai més. La naturalesa era el seu amor més gran i més profund i d'ella i per ella viuria.

No ~~hi~~ calien ciutats amb teatres, ateneus, cafès i biblioteques, sinó ~~suredes~~, falguerars, pujols, obagues i rieres amb caça i pesca.

No necessitava la societat d'artistes ni d'intellectuals, homes satisfets d'ells mateixos, a voltes, reverenciosos i complimenters, a voltes pedants i ti-vats. Ni la de damiselles ^{postureres} pamplineres i escarafalloses. Amb la companyia dels ~~masovers~~, carboners i peladors, en tenia prou.

També ^{es} podia ~~passar-se~~ ^{estar} de les menges delicades preparades amb cura i art. ~~Un plat de~~ ^{Les} faves i una amanida de ceba i tomàquet eren els seus plats preferits.

Els vestits ben tallats executats amb robes dispendioses, li causaven incomoditat. Una brusa de fil, unes calces de vellut ratllat i unes espadenyes de vetes, era la indumentària que més li abellia.

Vivia en una castedat absoluta. Quan les escomeses del desig es presentaven ara i adés, a turmentar-lo, Prudenci Bertrana evocava la dolça imatge de Neus Salazar, la que un dia seria la seva esposa. L'evocació d'aquella noia suau i pacient, era prou per apartar-lo de qualsevol i de tota mena de temptacions femenines. L'única rival de Neus Salazar seguia essent la naturalesa. Però aquesta mateixa naturalesa es constituïa també en aliada. Contra l'agulló de la carn, hi havia el remei infalible del cansament físic. Anades i vingudes amunt i avall dels corregalls i les suredes, excursions a les muntanyes veïnes amb l'excusa ^{d'empaitar-hi} ~~de perseguir-hi~~ una llebre, de descobrir-hi una font o, simplement, d'albirar-hi un majestuós paisatge.

De tant en tant Prudenci Bertrana tractava d'ajudar el seu pare en les feines de propietari: inspeccionar les suredes, triar i marcar les alzines destinades a la pela, vigilar els peladors i els carboners, discutir el preu del suro amb els compradors... Malauradament la col·laboració entre pare i fill resultava difícil. Josep Bertrana era autoritari i geniut, impacient i agressiu. El noi tenia també el seu caràcter. Al cap de poca estona, topaven.

Quan Josep Bertrana s'enutjava amb el seu fill, el tractava de drogo i inútil, de somiatruites. Li ^{retreia} ~~tirava en cara~~ la seva incapacitat ^{per} a situar-se, la seva manca d'amor al treball. Per no contestar-li de qualsevol manera, Prudenci Bertrana corria a despenjar l'escopeta. Fugia lluny del mas.

Començava a tenir fama de bon tirador. «Allí on posa l'ull, posa els perdigons», deien els camperols companys de cacera. El consideraven un bon element. Vestia i menjava com ells, tenia els mateixos gustos i es lliurava als mateixos esports. No gastava esscarafalls ni llamequeries com altres «senyorets» de ciutat. Trescava i gambava amb més dalit que qualsevol dels caçadors aguerrits

que l'acompanyaven.

El seu pare deia que era un visionari. Els bosquerols acceptaven que, a estones, es diferenciava d'ells, justament en aquell lliurar-se a una mena de somniar despert.

Però, ~~en~~ en què somniava l'hereu Bertrana? Que aviat esdevindria un gran pintor, es cobriria de moneda i de glòria? O, potser, que no trigaria a posar-se a escriure les seves impressions rurals, els seus èxtasis de poeta? Qui sap si ~~en~~ en amullerar-se amb Neus Salazar i viure amb ella el més gran i dolç dels amors...

Prudenci Bertrana no sospitava que estava assaborint^a els darrers dies de la seva vida despreocupada i vagabunda, que aquelles eren les pàgines finals de la seva simfonia pastoral.

&

~~Em~~mullerat i pare de família

Prudenci Bertrana s'havia ~~em~~mullerat amb la seva tendre companya dels anys adolescents.

Josep Bertrana havia venut al seu consogre, la casa de La Rodona de Santa Eugènia. Deia que ~~canava~~ canava curt de moneda. ~~Ja~~ Ja eren quatre a menjar i a vestir, i l'hisenda no donava per a tant.

Els dos matrimonis vivien ^{plegats} junts, en un modest piset del barri del Mercadal. Neus Salazar s'havia rebel·lat una excel·lent mestressa de casa. Com ^a administradora, feia miracles i era callada i respectuosa amb els sogres, neta, treballadora i traçada en les feines domèstiques, ~~Era una noia~~ alegre i animada: li agradava ^{de} cantar i riure.

Als vint-i-sis mesos de casats, ja tenien dues filletes d'allò més espallades i xamoses. N'estaven, és clar, ben engrescats.

Encara podien viure tots sis, el matrimoni vell i el jove i les dues menudes, amb el que produïa la hisenda de L'Esparra, sobretot si hi havia una bona anyada de suro. Però el pare novell ^{es} volia convèncer-les que servia per alguna cosa. Pintava paisatges de la Devesa, del Ter i de l'Onyar (alguns de nit, amb clar de lluna.) Naturalment, ningú no els comprava. En primer lloc perquè ell no tractava de vendre'ls. ~~En pintura~~ Els anava penjant a les parets de la casa. Aviat en restaren cobertes.

També s'havia afeccionat a pintar retrats, sobretot de dones joves i boniques. En tenia tota una col·lecció. Havia retratat la seva muller amb capell i vel, ~~amb unes~~ amb el rostre emmarcat per un collaret de plomes: de cara, de perfil, seriosa, somrient... Havia retratat també les ^{seves} cunyades. Albert Salazar, el seu antic company d'estudis a l'Institut, acabada ja la carrera, s'havia promès amb una noia ^{n'} famosíssima. La germana de Neus Salazar, també era d'allò més bonica. Prudenci Bertrana les pintava sovint. (Alguns d'aquests retrats, pictòricament no gens menyspreables, pengen encara ^a de les parets de casa meva.)

Eufèmia Salazar, la cunyadeta joveníssima, servia sovint de model al pintor. Solia pintar-la de cos sense^r amb un llibre o una flor a la mà. Vestida de tons clars^a, la seva silueta es destacava sobre la verdor del jardí. (Precisament el mateix romàntic jardí on ell havia passat la seva infància)

Dibuixava el caperró^o de les dues menudes, tan iguals que semblaven bessones.

Poc convençut encara que els pinzells fossin l'arma amb la qual defensaria un dia el pa dels seus fills, Prudenci Bertrana els manejava amb certa blanesa d'aficionat.

Tot d'una, la nuvolada que temps ha amenaçava la família, ~~es converteix~~ esdevé maltempada. Els fets adversos^{se} es succeeixen en poc temps. Lassa de patir i callar, Paula Comte, la resignada esposa de Josep Bertrana, abandona aquest món per la pau del Senyor, tan humilment i silenciosa com hi havia viscut. El vidu decideix separar-se de la jove parella i anar per les seves. De la nora, no en té res a dir. Al contrari, li professa una certa admiració. Però, enyora la vida lliure i aventurera que li recorda una època més feliç, quan fugia dels liberals o els empaitava.

En companyia d'un dels seus masovers, un desaprensiu que, justament, serà aviat la catasa de la seva ruïna, segueixen fires i mercats. Mengem i dormen en hostals famosos per la llei de bordagasses que hi serveixen i per la llibertat que hi senyoreja.

De xeflis en xeflis, de tabola en tabola, amo i masover se les xalen junts. Josep Bertrana s'esbargaix de tot cor; l'altre ho fa amb segones de canvi. Fins que un dia, l'amo s'adona de les trapelleries del masover. Ha descobert irregularitats en els comptes, falles en els pagaments, trames en el repartiment de les collites i fins sostraccions de panes de suro.

Com ~~un~~ empès per un esperit diabòlic, Josep Bertrana es gira contra aquell que fins llavors, havia estat el seu millor company de gaubança. Iracund, irreflexiu, irascible, vol treure el masover de punta en blanc. El ma-

sover es nega a marxar. L'amo recorre a la justícia.

Ja el tenim embrancat en una nova aventura. Consulta i discuteix amb advocats. Va i ve constantment de Santa Coloma de Farnès^{2 h/s} a Girona, de Girona a L'Esparrà, de L'Esparrà a Santa Coloma de Farnès^{2 h/s}. No hi ha jutge ni notari ni procurador ^{que} a qui ell no turmenti, amb qui ell no es baralli. Ameneça^a, supplica, promet... Sap que té raó, i creu que la raó ha de triomfar. No escolta els consells del seu fill ni els de la jove, i tampoc els dels pocs amics de bona fe que encara li resten. Tots li aconsellen, i fins, li pregunten, que procuri arreglar-se amb el masover, que no segueixi pleitejant. El masover no té res a perdre: és l'amo qui pagarà els plats trencats.

Josep Bertrana no els escolta. Creu que guanyarà el plet. Per aconseguir-ho, no estalvia passos ni saliva, ni moneda.

Fins que un atac d'hemiplèxia posa fi al seu desvari. El porten ferit a casa del seu fill. Té mig cos paralytitzat, la veu pastosa i la paraula difícil, la boca torta, els ulls idiotitzats i fixos.

Es la suau i pacient Neus Salazar qui es constitueix ~~en~~ infermera.

Mesos i mesos viu Josep Bertrana clavat en un llit. A estones ensopit, idiotitzat, altres [?] nerviós, inquiet, bullint de còlera. El seu caràcter irascible, ^{seu} agravat per la immobilitat i la impotència, es manifesta en actes violents. Si el menjar o el beure no li plauen, rebot el got o el plat per les parets alhora que dedica paraules injurioses a la muller del seu fill. De la seva gargamella rígida, de la seva llengua farfallosa, de la seva boca torta, no surt sinó verí.

Neus Salazar no es queixa. Silenciosa, pacient, a voltes fins amable, conciliadora, segueix rentant el malalt, canviant-li la roba, buidant-li la gibrelleta.

Prudenci Bertrana no pot suportar aquestes escenes. Abandona la casa,

acovardit.

Les menudes ploren, arrapades a les faldilles de la mare. No volen entrar a la cambra de l'avi per por que ~~aquests~~^{no} els tiri qualsevol objecte pel cap. Però Neus Salazar les hi empeny: «Diguen bon dia a l'avi.» «Pregunteu ~~l'~~^{l'} avi com segueix». Elles obeeixen amb recança i no somnien sino' a sortir de l'habitació el més aviat possible.

Hi ha, però, un racó a la casa que sembla protegit per una divinitat benefactora. La mare hi aplega les menudes, els conta rondalles i els canta cançons. Allí obliden les misèries de l'avi i l'absència del pare.

Finalment, Josep Bertrana mor.

Amb prou feines enterrat, ~~sorgeixen~~^{creditors} ~~acreedors~~ de tots cantons. El plet ha estat ~~fallat~~^{decidit} en contra de l'amo. Aquest és condemnat a pagar les despeses. Damunt ~~la~~ Prudenci Bertrana plouen factures i pagarés, més pagarés i més factures. Tot aquell esgarriós paperam va signat legalment pel difunt. La propietat de L'Esparra està hipotecada.

Prudenci Bertrana no sap d'on treure els diners ni què respondre als qui li en demanen. S'esvera. El cap li volta. Cada cop que truquen a la porta del pis, ~~creu~~^{creditor} que arriba un nou ~~acreedor~~. Pel carrer, li sembla que els giro-nins ja no l'esguarden amb els mateixos ulls d'abans. En cada mirada llegeix una acusació. Sembla talment que, tot de sobte, s'hagi convertit en un estafador o en un lladre.

Decideix ^{de} vendre la propietat de L'Esparra. Pagarà fins ^a l'últim cèntim als ~~acreedors~~^{creditors}. Després, veurà el que li resta per ^a viure.

Potser una altre mena d'home, més decidit o menys honrat, hauria trobat un mitjà de ~~conservar~~^{conservar} aquells conreus i aquelles boscúries amb el mas Espriu que tant amava. Prudenci Bertrana no sap fer res més sino' ~~desprendre-se'n~~^{desprendre-se'n} i salvar l'honra i el bon nom de la família.

La pèrdua d'aquelles terres i d'aquelles masies no constitueixen solament

una pèrdua material per a ell; constitueixen, pel damunt de tot, la pèrdua del paradís dels seus somnis. És un despertar amarg, és una ensulsiada catastròfica, de la que probablement, no es repararà en tot el llarg de la seva vida.

Per a comprendre el sofriment de Prudenci Bertrana en perdre la seva heretat i abandonar a mans estranyes, aquells boscos i aquells ~~es~~ ~~malzinars~~ masies que ~~tan~~ ell amava amb ~~amb~~ autèntica passió d'enamorat, cal llegir una de les darreres pàgines de la seva novel·la "L'Hereu". Les pàgines esmentades van ésser escrites uns trenta anys després del drama. Fins llavors, Prudenci Bertrana havia conservat aquelles impressions per a ell sol. Mai no n'havia parlat a la seva esposa ni a cap dels seus fills. Era un home curt de paraules i excessivament pudorós dels seus sentiments. ~~potser~~ ^{penso,} Sentia, una mica de vergonya de no haver sabut defensar aquelles terres que venien dels seus avantpassats i que, més tard, havien d'anar a mans dels seus fills hereus. O, potser, simplement, no desitjava lliurar a ningú aquell secret sentimental. Fins que, ^{un} a un cert moment, més propici a les confessions, ~~potser~~ ~~tal vegada,~~ empès per un irresistible desig de sinceritat literària, va volcar-ho tot damunt del paper. Va escriure la seva trilogia: "L'Hereu", "El Vagabund", "L'Impenitent."

Copio aquí aquelles ratlles de les quals he parlat més amunt. És el ^{mateix} propi Prudenci Bertrana qui parla.

"Tot allò que Innocenci [llegiu Prudenci] havia admirat d'infant, poetitzat d'adolescent i estimat, ja home; tot allò que coneixia les seves tendreses i melangies d'enamorat, els seus èxtasis de poeta, les seves benaurances de pare; tot allò que ell mirava com a relíquies de la seva vida, seria, probablement, menyspreat i sacrificat sense contemplacions a qualsevulla conveniència prosaica. Li semblava que aquells suros que havien sentit passar la seva mà per la rusca llur i aquells arbustos: grèvol's, ginebrons,

i arboços monumentals ,tan admirats i respectats,i aquelles estepes: gines-
teres, heures, ridortes,i tot el bé de Déu que floria i engarlandava i ser-
via de decorat als seus entendrimsents primaverals; i aquella gespa ~~als~~ mar-
ges ,llit d'insomnis eròtics,i aquelles pedres de la riera ,testimonis de
les seves allucinacions sensuals, i aquelles arenes del camí que coneixien
el seu ~~delit~~ de caçador i l'extensió de les seves gambades triomfals,li sem-
bla, ^{v/k}diem, que tot això sofriria,gemegaria,ploraria en silenci,la dissort
d'haver estat venut. I ell no ho oblidaria pas. Ell hi pensaria amb l'ado-
loriment tenaç del qui ha vist lliurar la seva estimada a un ésser vulgar
i se la imagina marcint-se,incompresa i escarnida pel marit,egoista i bes-
tial. ^v

Hores incertes i difícils

Un cop la propietat venuda i pagats tots els deutes, Prudenci Bertrana començà ^a respirar més ^{de} a gust. Ja no es posava a tremolar cada cop que trucaven a la porta del pis. Anava novament pel carrer sense la preocupació d'ésser l'objecte de les mirades acusadores dels seus conciutadans.

No li restaven gaires diners. Aconsellat per un bon amic (d'amics, sempre en va tenir d'excel·lents) comprà algunes accions i es disposà a viure de les seves rendes.

Ja eren cins ^c a menjar i a vestir, i, malgrat els prodigiosos equilibris econòmics que feia Neus Salazar, en la seva difícil comesa d'administradora, les rendes no ^oribaven ~~ni~~ a sufragar ni la meitat de les necessitats de la família.

Prudenci Bertrana va comprendre que calia fer un cop de cap i cercar feina. L'únic que ell sabia fer, sense massa entusiasme ni empena però amb ^{una} certa competència, era dibuixar i pintar. El convenceren de muntar una acadèmia. Probablement, un dels seus amics ^{s'encarregà} ~~es cuidà~~ de trobar-li local adequat. Per a ^{encabir -hi} ~~inquirit~~ un grup d'alumnes, calia enderrocar un embà ^{nr}, ~~obrir~~ També calia obrir una gran claraboia al sostre, eixamplar les finestres. Tot això ^{s'} havia de discutir amb el propietari de la casa. Dubto que Prudenci Bertrana se'n sentís capaç. Gràcies al'ajuda moral, i, probablement també econòmica, d'aquell bon amic, l'acadèmia fou aviat un fet.

Estava situada ^a en l'últim pis d'una vella casa, en un barri antic. Els finestrons obrien a l'Onyar. La vista era meravellosa. S'albirava un gran espai de cel, una bona llenca de riu i el rengle de cases de la vora oposada. Cases grises, rònegues i despintades amb grans taques d'humitat a la base, finestres i balcons, on mai no s'abocava ningú, amb cortines descolorides i esfilagarsades. Tot amarat d'una claror suau, d'un silenci malenconiós.

El lloc, si ~~lloc~~ més no, estava ben triat perquè Prudenci Bertrana hi passés hores i més hores ~~embadocat~~. Car l'encetada lluita per la vida no ~~el~~

privava pas de l'antiga dèria de lliurar-se a abstraccions i somnis.

Quan no tenia classe se n'anava a vagarejar pels vells barris de la seva amada Girona. Barris que ha descrit tan minuciosament i admirable en les pàgines de la seva novel·la. "El Vagabund".

Quan esperava algun alumne o cercava coratge per a entreprendre alguna feina, que no tenia ganes de fer, encenia una cigarreta, es recolzava ^a l'ampit d'un dels finestrals de l'estudi, esguardava inlassablement aquella llenca d'aigua, tèrbola i quieta, les construccions verdoses d'enfront, l'espai gris o blau que el vol ràpid i el xiscle agut de les orenetes esquinçava.

Havien acudit alguns alumnes. En general, aprenien poc i amb fàstic (Probablement amb el mateix fàstic ^{amb} que el mestre els ensenyava). ^{Esborronaven} Esborronaven cartrons, empastifaven teles sense cap mena d'engrescament ni esperança de perfecció, ^{només} sols per obeir els pares o els avis, que exigien a ells i al mestre, que al cap d'un parell de mesos d'aprenentatge, produïssin algun dibuix o alguna pintura per ^{ho} penjar-los a les parets i ^{ho} mostrar-los als amics.

El mal és que després de tants enuigs i sacrificis, dels uns i dels altres, Prudenci Bertrana no arribava a guanyar prou per a mantenir la família.

Es posà a pintar retrats a l'oli. Els retratats solien ésser ^{d'} honrats mestres, homes o dones, algun funcionari o militar, generalment, difunts, els quals el pintor no havia conegut ni de vista. Per ^{vella} a executar el treball, ~~ixamix~~ s'inspirava d'una fotografia que la família li procurava. I, realment, la pintura no tenia gaire més qualitat artística que la fotografia. Era, això sí, més gran i de colors. Aquests retrats solien ésser de bust, ^{de mida} ~~tamany~~ natural i amb matisos que imitaven honradament la coloració de les ~~persones~~ ^a persones vives: galtes rosades per les senyores, pàl·lides o embrunides per als homes, cabells negres, castanys o rossos, segons detalls subministrats pels parents del difunt. Els vestits de les dones i l'uniforme dels militars, també els subministrava la parentela. Així no mancava el més petit detall a la semblança, i els clients quedaven satisfets.

El que no hi quedava tant era el pintor. ^{Com/} Quants més retrats li encarregaven, ^{com/} quant més èxit aquests ^{retrats} ~~tenien~~ obtenien, més i més en patia i més i més vergonya i fàstic sentia d'ell mateix.

Aquesta conscient i flagrant profanació de l'art pictòric, ^{equivolia} a una mica més de menjar per a casa, i, potser, algun abrigit per a les menudes. L'ex-heretge aclucava els ulls i ho acceptava tot pensant en l'inefable somriure de Neus Salazar quan ell li posava a la mà el guany íntegre del seu treball. Perquè Prudenci Bertrana no es reservava mai per a ell ni un cèn-
tim del que guanyava. Quan havia de comprar tabac o llumins (fumar era l'únic vici que es permetia) demanava a la seva muller ~~les~~ monedes per ^a adquirir-los.

Prudenci Bertrana no comentava mai les seves obres. Quan algú li'n ^{parlava}, ell es planyia: « Això no és fer d'artista, és fer de manobra ^e ».

Més tard fou nomenat mestre de dibuix a l'Institut Provincial de segona ensenyança. També donava lliçons en un col·legi de monges. Durant una sèrie d'anys, els futurs batxillers i algunes noies de cases bones, varen rebre el seu guiatge artístic.

Ensenyar dibuix i pintura a nois i noies que, llevat de poques excepcions, ^{hi} no tenien ni disposició ni ^{sentien cap gust per} afició a l'art; retratar senyores i senyors difunts i també alguna criatura, igualment difunta, inspirant-se en una vella fotografia esvaïda i banal; pintar i calcar puerils rostres de Mares ~~de~~ de Déu per a les alumnes del col·legi de monges, eren feines pesades i embrutidores per a un home sensible i amb sentit artístic. Però quan aquest home, a més de ser sensible i artista, és bon marit i pare de tres fills, ha d'abai-
xar el cap i seguir voltant la sínia.

L'enorme esforç que feia Prudenci Bertrana en practicar aquestes tasques que li repugnaven ~~x~~ el submergia en una eterna contrarietat, en un etern malhumor. L'expressió penserosa i tènica del seu rostre enterbolia, sovint, l'atmosfera lluminosa i serena creada entorn dels menys per l'amable caràcter de Neus Salazar.

Prudenci Bertrana se n'adonava i aquest fet l'entenebria encara més. El sacrifici de la seva llibertat d'artista, el dedicava heroïcament a aquells éssers que tant amava, i, en veure'ls emmudir i deixar de somriure en apropiarse ell, s'imaginava que el seu gran esforç, la seva dolorosa renúncia, seguien éssent estèrils. *continuaven*

Personalment ell no necessitava quasi res per a viure. Era de natural sobri i modest. No gastava cap mena de vanitat ni de prejudici social. Continuava gaudint d'una salut perfecta. Li abellien totes les menges per simples que fossin i tampoc no li'n calien gaires. Passava tot ~~el~~ ^{un} dia gambant i vagarejant pels aiguamolls o pels blatdemorars gironins o empordanesos mentre caçava i somniava, alimentant-se únicament d'un crostó de pa i d'un grapat de nous o de figues seques.

Quant al vestit, mai no recordava el que duia sobre. Si hi pensava era per a posar-se una peça més quan sentia fred o llevar-se-la quan li feia nosa. No hagués estat la seva esposa, neta i pulcra, la camisa i el tern li haurien caigut a trossos. Vestit amb unes calces de vellut, una brusa de fil i unes espadenyes, ~~l'escopeta~~ l'escopeta en bandolera i el sarró amb el menjar, acompanyat del seu fidel perdiguier, Prudenci Bertrana es llençava al camp cada diumenge, hivern i estiu.

Sovint no caçava res, però, tornava a casa més animat i somrient. Havia respirat l'aire pur, s'havia saturat de visions agradoses, havia oblidat ~~per~~ unes hores la seva tragèdia d'hereu fracassat, de pintor igualment fracassat i, qui sap si d'espós i de pare a punt de fracassar.

El pare i l'artista lliuraven un acarnissat combat a dintre seu. D'una banda, els tres menuts i la seva tendra i admirable Neus Salazar bastaven a la seva ambició ~~en~~ ^{d'home honrat i} sentimental. D'altra banda, un gran anhel, encara indefinit, s'oposava al lliurament total de Bertrana als seus. ¿Era únicament el desig de vagarejar per les bosquíries, els aiguamolls i els serrats, córrer darrera

les llebres i tirar damunt d'una perdiu o un ànec salvatge, el que apartava l'ex-hereu Bertrana de la vida normal, treballadora i plàcida de família? Ni ell, ni nosaltres, ni ningú, no hauria pogut respondre a aquesta pregunta en aquell moment. El temps, a la seva deguda hora, s'havia d'encarregar d'

d'aclarir-ho.

*

N e u s S a l a z a r

Seria moralment injust, quasi indecorós ^{de} continuar aquesta biografia sense dedicar un apartat a Neus Salazar.

Quan hom coneix amb tota mena de detalls la seva ajuda moral i material a Prudenci Bertrana, és impossible ^{de} no preguntar-se: "«Què hauria estat Prudenci Bertrana sense Neus Salazar?»" "«Què hauria esdevingut aquell impenitent sompiador, sense ella?»"

Des del dia que el malaurat hereu Bertrana va vendre l'heretat dels seus avantpassats per a pagar els deutes del seu pare, i es va veure en la necessitat de treballar per a guanyar ^{de} el pa dels seus fills, fins el dia que la mort l'arrebassà dels braços de Neus Salazar, aquesta fidel companya, compartí amb ell les preocupacions, les angúnies econòmiques, les alegries i els dolors familiars. I ho féu d'una manera intelligent, suau, discreta i callada, i, fins i tot, alegre, ^{perquè} ~~car~~ el somriure no abandonava mai els seus llavis, ^{inclus si fins i tot si} ~~abundant~~ aquests llavis es contreien de sofriment.

Neus Salazar s'havia emmaridat amb un hereu, fill d'un terratinent benestant. Tot feia creure que la ~~seua~~ nova família no passaria trifulgues econòmiques.

Amb prou feines casada va veure esfondrar-se totes les esperances de seguretat material, de felicitat conjugal. Els problemes més difícils d'economia domèstica, els va haver de resoldre ~~ella~~ sense l'ajuda de ningú. Ho duia a cap amb habilitat i paciència. No es quixava mai ni deixava de somriure bo i fomentant la conformitat i l'alegria dels seus fillots.

Quan Prudenci Bertrana, en un dels seus raríssims moments d'optimisme, li exposava projectes pictòrics, assegurant-li que aviat acabarien l'estretor i les angúnies, per a no desil·lusionar-lo, Neus Salazar feia veure que se'l creia. En el fons estava convençuda que res no canviaria. No li havia calgut

gaire temps per ^a comprendre la mena d'home que era el seu marit . Aviat, ben aviat, s'adonà que no calia esperar ^{ne} d'ell res del que normalment i lògicament esperen les altres dones casades de nou.

Neus Salazar preparava plats que certament no haurien posat aigua a la boca de cap gormand. Aquests plats, si ~~de~~ més no, li permetien d'alimentar la família sense ~~entreure deutes~~ ^{endeutar-se}. Abusava una mica de les lleties i dels cigrons, de les sopes preparades amb crostons de pa sec i un sofregit de ceba o d'all .

Les nenes no gastaven massa gana i s'haurien estimat més algun d'aquells ^{requisits} dels quals havien sentit parlar ^{en} a altres cases . Però s'asseien davant del plat de lleties o de cigrons sense protestar. Havien estat educades d'hora a l'escola de les estretors i les privacions. Neus Salazar ^{les} ensenyava també ^{de} a dissimular davant del pare, fàcilment inquiet i sofridor de mena. Quan ell preguntava amb l'entrecella arrugada : « No hi ha res més que això? » , Neus Salazar responia somrient i conciliadora ; « Res més que això. »

El pare esguardava el plat de les nenes. Veia que tenien el menjar sense encetar . Arrugava més l'entrecella i, a voltes, els ulls se li amaren de llàgrimes. Les nenes esguardaven la mare. Neus Salazar somreia. Elles també. S'afanyaven a omplir-se la boca de cigrons, de lleties o de sopa d'all, encara que després ho haguessin d'anar a treure a la comuna.

Prudenci Bertrana estimava ~~els~~ ^{els seus} fills amb una tendresa infinita, dolorosa, a voltes exagerada. Per ~~a~~ ^{haqués calgut,} procurar-los menjar, vestits, medicaments i tot el que ~~fos necessari~~, no hauria estalviat cap sacrifici personal . Però fracassava a l'hora de posar-ho en pràctica. Mai no va arribar a fer-se càrrec del preu de la vida. Mai no va distingir la diferència intrínseca que hi havia entre una pesseta i un duro , entre un bitllet de cent i un de mil. No hi havia ni una engruna d'egoisme en la seva conducta. Si arrugava l'entrecella i se li humitejaven els ulls davant les lleties i els cigrons

plat únic de l'àpat, no era per gormanderia i enllepoliment, sinó per la sorpresa i l'angúnia de veure que els seus fills, delicats i inapetents, s'havien d'accontentar d'aquelles menges poc abellidores. Ell, personalment, se'n reia, de la gormanderia. Hauria menjat qualsevol cosa, fins i tot un crostó de pa acompanyat d'un glop d'aigua.

Quant a les seves despeses personals, no ultrapassaven, potser ni arribaven, a les del més modest dels manobres: un paquet de tabac negre, una capsa de llumins i unes unces de perdigons. I quan, amb aquests perdigons, aconseguia de matar una perdiu, un parell de guatlles, un conill o un ànec salvatge, era més feliç que un explorador que ha descobert ^{el filó d'} una mina d'or.

Mai no va arribar a comprendre, ni en els seus temps de ciutadà barceloní, quan dirigia «La Campana de Gràcia» i «L'Esquella de la Torratxa», i més tard, quan col·laborava a «La Veu de Catalunya» i era mestre de dibuix a l'Escola del Parc de Montjuich, el que es podia o el que no es podia adquirir amb una determinada quantitat de diner. Això, ho sabia Neus Salazar a la perfecció. Ho havia hagut d'aprendre de grat o per força.

Una de les ^{seves} habilitats, era la de confeccionar vestits per a ella i per a les menudes. Disposava de poquíssims diners per a comprar roba i sempre aconseguia de fer goig i **querles seves** filletes en fessin. I no solament cosia per a ella i per a les nenes, sinó també per ~~al~~ ^{al} seu marit, i, més tard, per al nen. Girava i refeia ^{el} deixant ^{l'alta} ~~los~~ com nou, un vell tern de Prudenci Bertrana, i el coll i els punys de les camises usades. Convertia unes calces inservibles del pare, en unes calces noves per al fill. Aprofitava les seves bruses gastades, per a les menudes, fent desaparèixer, com per art de màgia, les parts usades i descolorides.

Aquestes disposicions naturals, acompanyades per la ferma voluntat d'aconseguir una vida més confortable, per als seus fills, va inspirar-la a fundar un taller de tall i de confecció. ~~Es~~ ^{Es} espavilà a aprendre en poques lliçons un sistema nou de patrons. I la indústria casolana va ésser aviat un fet.

Hi acudiren algunes noies del veïnat . Pagaven poc, però aquests petits ingressos ajudaven al manteniment de la casa.

Neus Salazar tenia el bon gust de no parlar mai de misèries als seus fills. Així ells ignoraven que al món existís aquesta plaga. No els va dir mai ni amb sospirs ni amb còlera: «Heu de menjar sopes d'all, cigrons o lleties perquè el vostre pare és incapaç de guanyar diners per a comprar altres menges »; Sinó: «Heu de menjar d'aquest aliment perquè és bo i sa, i els altres nen/s també en mengen i molts en voldrien i no tenen ni això».

Vivien en una barriada pobra, lluny del centre de la ciutat. Tot de mai-nada espallifada, bruta i fins pollosa jugava amb les filles de Prudenci Bertrana. Elles, sempre netes i ben pentinades, no volien fer rotllanes ni tocar les mans de les altres ~~menudes~~ ^{menes} del veïnat. Neus Salazar les renyava: «No ^{heu} ~~heu~~ de menysprear-les, són igual com vosaltres. Jugueu-hi sense fer escarafalls, després ja us rentaré les mans i la cara.» Però, més d'un ^{cop} ~~vegades~~ ^{vegades} els havien encomanat els polls. I llavors ja no es tractava simplement d'ensaponades, sinó de netejar i desinfectar ^{el cap} amb alcohol.

Les festes i les diades ^{de} senyalades eren particularment tristes pel ^{al} matrimoni Bertrana . Neus Salazar, amb timidesa, insinuava al seu marit, sense abandonar mai ~~el~~ ^{el} somriure: ~~que li il·luminava el rostre fins l'hora de la mort,~~
«Què farem per ^a les menudes?» Ell ^{responia amb} ~~esquisava~~ un gest de desesperada impotència. Havia comprès que la seva esposa, indirectament, li demanava algun diner. Per disort, ell no en tenia ni sabia on trobar-lo . Llavors Neus Salazar alçava lleugerament les espatlles. No insistia. Hauria d'afuar la imaginació, vendre's alguna cosa o fabricar algun objecte. Les menudes no parlaven sinó de l'imminència de les festes. Estaven d'allò més engrescades i esperançades . No podien encara relacionar l'estretor de la vida quotidiana amb aquelles diades sobrenaturals . Que els pares eren pobres, que a casa no hi havia sinó el més just per ^a ~~anar~~ ^{fent} tirant, ho havien descobert temps ha, malgrat tenir pocs anys . Però Nadal, i Reis no tenien cap relació amb les coses d'aquest món. Eren dies del cel. Eren dies dels àngels i d'aquells

màgics personatges vinguts d'Orient ,cada any,el mateix dia a través dels segles .

Neus Salazar no volia que les seves filles renunciessin a la gran esperança d'uns presents . No podia permetre que aquelles caretes s'entenebrissin i aquells ullets s'omplissin de llàgrimes. Havia de produir-se un miracle o altre. I el miracle es produïa cada any,immancablement.

La vetlla de Nadal feien cagar el tió. La cerimònia es practicava a mitja llum per a embolcallar-la d'un més gran misteri. La mare cobria el boscall amb un gran tros de roba,generalment un davantal de cuina.Les nenes el bastonejaven bo i cantant a grans crits:

Tió, tió, caga tórró
 Pel naixement de Nostre ~~Senyor~~ Senyor.
 Tió,tió,caga tórró.
 Pels nens dolents, caga carbó.
 Pels bons minyons,
 d'allò tan bo.

I, efectivament,després d'haver-lo bastonejat a consciència i d'haver-^{se} esgargamellat amb entusiasme,aixecaven el davantal i, ben amagats sota el boscall, apareixien una mandarina,un duro o una unça de xocolata embolcallats amb paper d'estany,argentat o daurat,un grapat de nous i una paperina de paper d'estrassa plena de figues seques...

Segurament el tió d'altres cases, cagava objectes de més preu. Però les filles del matrimoni Bertrana-Salazar restaven tan satisfetes com ho poguessin estar els altres menuts, fins i tot els més afortunats. Convençudes que era realment el tió qui cagava aquells objectes , per obra i gràcia del naixement del Nen Jesús ,les galtes se'ls encenien ,els ulls els brillaven d'entusiasme i d'encís. Saltironaven i picaven de mans. I els pares, en veure-les tan felices,ploraven d'entendrimnt.

Escenes ^{com} ~~com~~ aquestes donaven coratge a Neus Salazar per a seguir provant de fer miracles.

Alguns dies abans dels Reis,Neus ^{Salazar} ~~passava~~ passava les nits en blanc. Tancada ^{fa} ~~en~~ la cambra-taller de costura,sota un quinqué de petroli ,practicava la se-

va màgia particular. Com les d'una autèntica alquimista, les seves mans manipulaven pintures, pinzells, robes, perles, agulles, fils... I, hora darrera hora, allò que ella tocava s'anava transformant miraculosament: La ~~bagatella~~ en luxe, la quincalla, en joia.

Rejoventia nines velles. Les rentava amb alcohol, els pintava les galtes descolorides, els enganxava perruques, els confeccionava vestits, capells, sabates... Era tan màgica com els ~~propis~~ ^{matexos} Reis d'Orient.

De bon matí, les nenes es despertaven, corrien mig vestides a veure el que els Reis els havien deixat. En el cistell, que passava la nit ~~de~~ part de fora del balcó, hi havia ~~de~~ ^a vantalets, boines, guants de llana, fruita, turrons, a voltes un parell de sabates, fireta, i, sobretot i, invariablement, una nina per cada una. Vestides de setí blau cel o rosa amb anaguets guarnits de puntes i farbalans, sabates de pell blanca, capells de feltre amb llaçades i plomes, collarets de perles o de granets de vidre, ~~eren~~ ^{eren} unes nines precioses. Dubto que els Reis en deixessin de més boniques en cap casa de rics. També dubto que les nines de 1965 que acluquen els ulls, parlen, caminen i fins fan petons, puguin desvetllar més admiració i alegria en cap cor d'infant.

Per unes hores, ~~per~~ ^{per} uns dies, potser ^{per} unes setmanes, les filles del matrimoni Bertrana-Salazar, eren plenament benaurades.

Neus Salazar s'havia emmaridat molt enamorada de Prudenci Bertrana, però en néixer els fills, tota la seva enorme capacitat d'amor i d'abnegació es concentrà en ells. Era allò que hom sol dir, una marassa. Però no solament en l'amor i cura que prodigava als seus fillets, sinó en el seny i en la intel·ligència amb que els pujava. Havia començat a educar-los des del bressol. Els petits sabien que no havien de parlar a taula, que no havien de dir: «Vull això», o, «No vull això altre», que calia ajudar a la feina de casa i no contribuir, per cap motiu, a augmentar-la o a complicar-la, que no era lícit envejar els rics ni menysprear els pobres.

Quan va néixer el noi, les dues nenes semblaven ja dues donetes. L'esti-

maven apassionadament . Considerant-lo com una preciosa joguina, volien fer-li de mare .

Neus Salazar, de tant en tant, sortia a passejar amb els menuts . Prudenci Bertrana no els acompanyava mai . Aquella mare jove i bonica, sempre elegant, cridava l'atenció de la gent per la simplicitat i la gràcia amb què vestia ella i els tres fillets. Les menudes lluien vestits lleugers, folgats, emmendonats i planxats; al cap, llaçades blau-cel o rosa. El noi portava casaquetes i calces de vellut amb grans colls de guipur, estil Velázquez.

Heribert Bertrana era una autèntica beutat. Tenia una espessa cabellera rossa, naturalment rullada, i uns ulls castanys immensos, d'expressió greu i trista.

Les dones que es creuaven amb Neus Salazar i els seus fills, restaven bocabadades. "Quina meravella de criatura!" "Sembla talment un àngel!" solien dir.

Neus Salazar els ho agrafia amb un somriure trist. Aquell àngel necessitava reconstituents i una sobrealimentació, i el seu pare no guanyava prou per a procurar-los-hi. Fort dels avis materns, que ajudaven sovint l'atribolada mare. Ella, però, era un poc orgullosa i no volia demanar-los res. Esperava que un dia o altre Prudenci Bertrana vendria les seves teles, entrarien diners a casa.

Tractava de comprendre l'art i l'artista i encoratjar-lo i ajudar-lo en la seva difícil comesa. Però ell, sia per pudor, per irritabilitat o per vergonya, cada dia li parlava menys de la seva pintura . S'imaginava, potser, que ella no el comprenia . No tenien, naturalment, les mateixes idees sobre art. Per a Neus Salazar l'art representava un element de luxe o de gaubança propi per a rics o behemis, no ^{pas} per a homes pobres, casats i emmainadats. La salut i l'^{alegria} dels seus fills era molt més important que un paisatge pintat pel seu marit, per molt reeixida que fos la pintura.

No feia mai cap retret al pintor, però no podia sempre dissimular el que sentia. Aquella falòrnia de l'art, en absolut improductiva, durava massa. Els

anys passaven i tot seguia igual. Als menuts els mancava el més necessari. Ella, personalment, ja no podia fer més sacrificis ni més miracles.

Suposo que, ^{en} a un ~~xxx~~ moment o altre de la seva vida matrimonial, Neus Salazar, esposa i mare perfecta però també dona intelligent i equilibrada, devia somriure amb ^{una} certa ironia en ^{sentir} ~~oir~~ la paraula «artista». Ella, sense ser-ho, pagava una forta contribució a l'art. I, de l'art, no en ~~tebia~~ sinó maldecaps i desenganys.

Potser Prudenci Bertrana, preocupat per la lluita personal, aclaparat per ~~la~~ esterilitat, tant material com ~~artística~~, d'aquesta lluita, no encertava a descobrir, de moment, el que aquella dona valia. No la invitava mai a compartir amb ell els seus èxtasis i les seves exaltacions naturalistes. Era gelós de la naturalesa com un amant. La volia per a ell sol. No es permetia ni parlar-ne. I, si algun cop ho feia, havia d'ésser entre companys, mai en família.

Neus Salazar amava la naturalesa sense la rústega passió amb què l'amava Prudenci Bertrana. Ella sentia davant ~~un~~ paisatge, el subtil i delicat entendriment propi del seu caràcter suau i equilibrat. Asseguda en un marge, gaudia del perfum de les flors silvestres, de la visió dels prats verds i de les pinedes o de la immensitat marina, del cant i de la xerradissa dels ocells, del murmuri o del brogit de l'onatge, tant com pogués gaudir-ne el mateix Bertrana. Però Neus Salazar no es reservava res per a ella, ho explicava i ho comentava tot amb els seus fillets, compartia amb ells les seves admiracions i les seves joies.

Molts anys després, quan ja només li restava una filla i aquesta vivia a l'Alta Savoia, Neus Salazar anà a passar una temporada amb ella. Llavors tingué l'ocasió de conèixer els Alps, els pics ~~f~~restecs coberts de neus eternes, les congestes i les glaceres del país, els meravellosos prats de l'alta muntanya coberts de flors, el llac Lemán i les seves ciutats i pobles riberencs de les costes suïssa i francesa.

Abans de tornar a Barcelona, Neus Salazar, que tant i tant havia sabut sofrir i callar, va confessar a la seva filla : "Aquesta temporada ha estat la més feliç de la meua vida."

Tota la família Bertrana-Salazar era amant de la música. Prudenci Bertrana, quan la seva filla gran tenia pocs mesos, per a fer-la dormir, la passejava en els seus braços, d'un cap de pis a l'altre, taral·lajant-li fragments d'òperes de Wagner, de sonates de Beethoven, de lieder de Schumann i de Schubert.

Abans de cinc anys, aquesta filla començava a aprendre ^{de} a tocar el piano a casa dels seus avis materns.

Neus Salazar no sabia tocar cap instrument de música, però tenia molt bona oïda i li agradava cantar. Posseïa una petita veu clara i afinada. Enmig de totes les seves trifulgues sentimentals i econòmiques, es lliurava sovint a aquestes esplai. Quan la mare cantava bo i feinejant, els menuts veïen el món més lluminós. Tot els semblava fàcil i alegre.

Calgué la mort de tres fills (dos en tretze mesos) perquè aquesta dona coratjosa abandonés per sempre més el goig de cantar. Però mai el d'escoltar música.

Alguns mesos abans de morir, quan ja no podia sortir de casa per anar als concerts, els escoltava per ràdio. Seguia, també per ràdio, les òperes transmises des del Liceu, sobretot les de Wagner.

Sovint pregava a la seva filla, la darrera i única que li quedava, que toqués al piano un nocturn o un vals de Chopin o una sonata de Mozart. Solia demanar-li també que li cantés alguna cançó catalana o un o dos d'aquells lieder de Schumann o de Schubert que la filla coneixia des del bregol. Acabat el petit concert, Neus Salazar, des de la seva cadira d'invàlida, felicitava la seva filla i li donava les gràcies. Ho feia amb aquella veu i aquell somriure tan espirituals que no l'abandonaren mai ni a l'hora de la mort.

Era també una lectora inlassable i li agradava ^{de} comentar i criticar el que llegia. Quan els seus fills eren encara ben menuts, i ella s'havia posat a

treballar de mestra de tall i confecció, cada dia, havent-los acotxat, es posava a llegir al llit. S'hi passava hores i més hores mentre Prudenci Bertrana, que no romania cap vetlla a casa, passejava amb els seus companys pel barri gòtic, de preferència al clar de lluna, fins a primeres hores del matí. El pintor i els seus amics, recitaven versos, comentaven casos, escoltaven miolar els gats i sonar les campanes de la Seu. (~~Ma mare~~, tot el que ~~havia~~ observat ^{va} en aquelles hores nocturnes, ^{seria} la pedrera d'on ~~traïa~~ ^{uria} detalls i més detalls per a les seves ^{futures} narracions gironines.)

Neus Salazar coneixia els autors castellans d'aquella època tan bé com ^{Damunt} qualsevol dels amics intel·lectuals del seu marit. La seva tauleta de nit, s'amuntegaven els llibres. N'hi havia de la Pardo Bazán, de Pérez-Galdós, de Pereda, d'Alarcón, de Gustavo-~~adolfe~~ ⁽⁹⁾ Bequer, de Zorrilla, de Campoamor...

També hi havia obres d'autors estrangers traduïdes al castellà: Daudet, Zola, Flaubert, Mistral, Anatole France, Pierre Louys, Eça de Queiroz, Tolstoy, Turgenev, Ibsen...

Uns ^{quants} anys més tard, començà a llegir en català. Parlava aquesta llengua amb un deix castellà que mai no aconseguí de perdre del tot (Era castellana, filla i neta de castellans, vinguda a Catalunya quan encara era una nena)

Passats vuitanta anys, ~~quan~~ ja no podia veure les lletres perquè la miopia i les cataractes no li ho permetien. No es cansava d'enyorar i deplorar aquest esplai. « Si jo pogués llegir! » solia planyer-se. Per a consolar-la, la seva filla l'il·legia algun capítol del « Quixot » (Neus Salazar assaboria Cervantes amb delectança), « El Silenci del Mar », de Vercors, en la traducció catalana de Sarsanedes, biografies de Stefan ⁽¹⁰⁾ Zweig i fins algun fragment de comèdies de Bernard Shaw, particularment divertides, que la llegidora anava traduint directament de l'anglès.

Fins a darrera hora, aquesta dona admirable, conservà la seva clara intel·ligència, el seu caràcter subtil i comprensiu. Vells i joves cercaven la seva companyia. Des de la seva cadira d'invàlida, ella els prodigava la seva grà-

cia i ^{el seu} encís . Aquell suau i lluminós somriure que acompanyava sempre el seu llenguatge ~~x~~ no desaparegué dels seus llavis fins en dir les darreres paraules, poc abans de morir.

&

La vocació, a la fi.

Prudenci Bertrana tenia prop de quaranta anys i encara no havia descobert la seva vocació d'escriptor. Havia fundat una família. Treballava per a pujar-la. Honradament, quasi goso dir: heroicament, acceptava de guanyar el pa dels seus fills amb les feines que menys li abellien. Pintava damunt de setí standards per a convents de monges i confraries gremials, i, potser, fins i tot, algun ex-vot. Dibueixava i colorava rètols per a botigues. Seguia fent retrats a l'oli de senyors i senyores difunts. Donava lliçons en la seva acadèmia, a l'Institut Provincial i en col·legis. Hom no pot demanar més sacrificis a un home, sincer i sensible, que havia nascut per a ser lliure i viure simplement, lluny de les ciutats i dels ciutadans.

De la seva honrada vida de pare de família, en treia algunes satisfaccions. La seva esposa i els seus fillets eren afectuosos, ^{intelligents} sensibles, casolans, i, a estones, divertits. Però de la seva vida professional, no menys honrada, Prudenci Bertrana no en treia sinó dubtes, contrarietats, desil·lusions. Els pinzells, dels quals, fet i fet, va viure ell i la família una colla d'anys, no li inspiraven altre respecte que el que sent un obrer per l'eina de treball. Els seus anhels d'artista, encara no determinats, demanaven altres compensacions. Bertrana no hauria pogut dir quines, llevat de la de respirar l'aire pur del camp i del tracte ^{mandat} amb homes senzills. Només era plenament feliç quan amb el seu gos i la seva escopeta, abandonava la ciutat, deixava lliscar les hores trescant o vagarejant per les vores del Ter, endinsant-se per la Vall de Sant Daniel o enfilant-se a les Pedreres.

A desgrat de l'amistat que havia contret amb els homes més civilitzats i cultes de Girona, ell seguia preferint el tracte dels camperols de terra endins, sobretot els de l'Esparra o els de Sant Pere Pescador.

Algú ha pretès que Prudenci Bertrana estava infós de franciscanisme. Si ho estava, era d'una manera esporàdica i, sobretot, molt bertraniana i personal.

L'esperit franciscà que l'agermanava amb els homes, desapareixia, en un instant quan aquests homes deixaven de representar l'amistat i l'afecte. Tampoc no respectava la vida de les bestioles que se li posaven a tret d'escopeta, fins i tot si aquestes bestioles (principalment ocells) no representaven matèria mengívola. No es podia estar d'afusellar-los.

Sospito que, molts anys després, quan es tractava d'adversaris literaris mal intencionats, de companys falsos i traïdors, de patrons explotadors i altres menes d'enemics dissimulats, però certs, Prudenci Bertrana, si hagués pogut, no hauria mostrat amb ells gaire més franciscà que amb les aus innocents que caçava. Perquè ni l'època ni el lloc no es prestaven a resoldre les qüestions a cops de puny o a culatades de fusell, l'escriptor es defensava amb la ploma. I, en aquests casos, la seva ploma solia segregat més veritat que la més mortífera de les metzines.

Però, a l'època que ~~estava~~ evocava, Prudenci Bertrana es considerava encara un pintor, res més que un pintor, mediocre però honrat. No havia ~~descon-~~ ^{conei-} ~~xa~~ encara el bé i el mal que es pot fer amb una ploma a la mà. Un esdeveniment, en ^{aparença} ~~aparièncis~~ insignificant, li féu descobrir la seva vocació ~~de~~ d'escriptor.

Era pel maig. El pintor estava nerviós. Sentia la influència de la primavera i del capvespre. La llum de la claravoya del seu estudi ^{minvava}. Els objectes s'esfumaven dins una atmosfera, grisa, opalina. Ell sentia una rara opressió que el feia sospirar. Obrí una finestra. S'estintolà a l'ampit, encengué una cigarreta i deixà divagar l'esguard amunt i avall del corrent del riu. Allí on aquest corrent es bifurcava, s'havia format com un illot de terra llotosa. Una gran solada d'orenetes la cobria. De tant en tant, en volaven algunes que eren substituïdes tot seguit. L'espectacle seduïa el pintor. Arran mateix del seu cap, en el ràfec de la teulada, ^{algunes orenetes} s'anfanyaven a reconstruir ^{se el} ~~niu~~ amb les becarrades de fang que arrabassaven a l'illot. El tros de niu ^{apariat}, es distingia de la resta per la color més fosca del fang moll. I, ^{maravellava} la feina que havien fet, en comparar la minsa cabuda de

llurs becs amb l'extensió de paret refeta. A l'entorn de la testa del pintor, tot era aleteig i piuladissa. Un sol niu semblava abandonat. Però, observant-lo amb atenció a través del foradric que servia de porta, s'albirava el bellugueig d'un cap i la blancor esmorteïda d'una gorja.

Prudenci Bertrana ja no separà els ulls d'aquell niu. Fosquejava. Havia finit tot el tràfic davall de la cornisa de la mansarda. L'oreneta solitària treia el caparró i esguardava l'espai neguitosament. A Prudenci Bertrana, aquest gest, li recordà el de la seva mare dins la ventruda reixa de la finestra de la casa del suburbi gironí, quan ell era petit i mare i fill, espiaven la carretera per on havia de venir, i no venia, Josep Bertrana.

L'oreneta també esperava, inútilment, l'arribada del mascle. Alguna tragèdia interrompia l'idili en plena il·lusió de refer la llar, en plena esperança de vides novelles, en plena embriaguesa primaveral.

Aquella nit, el pintor no podia agafar el son. Seguia veient el niu, l'oreneta vídua atalaiant la fosca, la llum diürna duent-li el desengany.

L'endemà, en una vella llibreta de comptes, va apuntar les moltes coses que la imaginació li havia suggerit mentre romania desvetllat. S'abstingué d'obrir la finestra del seu estudi i de mirar el niu, no fos cas que les seves figuracions de la vetlla trobessin un desmentiment en la realitat prosaica.

Va escriure un conte patètic que no el va satisfer i, després, unes impressions subjectives que relataven el seu entendriment i el seu fantasiar sota la influència del crepuscle i davant l'oreneta solitària.

Esquinçà el primer i es decidí a conservar l'altre, per, únicament per a rellegir-lo sol.

~~Veus així com comença la vida literària de Prudenci Bertrana.~~

He copiat quasi paraula per paraula, l'episodi de l'oreneta tal i com ell el descriu en la seva novel·la "El Vagabund".

De moment, Prudenci Bertrana no llegí la seva Oreneta a ningú. "Em feia vergonya" ha confessat molts anys després "Em feia vergonya mostrar el

meu esperit al nu^o. >>

Com tots els éssers excessivament sensibles, que senten un cert pudor ^{ja} en lliurar un sentiment íntim, el pintor no gosava mostrar aquell primer assaig literari, testimoniatge acusador d'un sentimentalisme romàntic i, potser, inoportú. Ell considerava aquesta feblesa com un manquement més envers la família. Una dèria de desvagat, una falòrnia de desorientat. Temia, pel damunt de tot, que Neus Salazar i els seus fillets, ^{no} descobrissin que tractava de penetrar en un món nou, tan escabrós i terrible com el de la pintura. Món ~~max~~ en el qual, ~~x~~ells, pobres, arriscaven, com efectivament ho feren, una part de llur tranquil·litat i benaurança.

Però el verí ja començava a fer el seu efecte. Prudenci Bertrana llegia i rellegia d'amagat aquell primer assaig literari seu. I, ^{a despit de} ~~posi a~~ sentir-se avergonyit de la seva feblesa, cada cop que ~~passava~~ ^{passava} els ulls per aquelles ratlles, el cor se li eixamplava. Semblava com si una claror nova es projectés damunt ~~del~~ ^{ament} món. Aquell descontent i aquella opressió d'artista fracassat, desapareixien i una esperança primerenca, en no sabia encara què, el reconfortava, li donava una fe inesperada en ell mateix, li alleugeria aquella horrible i constant sensació d'inutilitat. Ja no es preguntava tan sovint, amb angoixa: «Per què he vingut al món?», «Per què he arrossegat amb mi, en la meua incapacitat d'espòs i de pare, aquesta pobra dona i aquestes innocents criatures?»

^Apoc a poc i, sense decidir-se encara a consagrar hores a la literatura, la dèria d'escriure les seves impressions i els seus fracassos d'artista i ~~d'~~ enamorat ~~x~~ anava fent camí en el seu interior. El secret d'aquell primer assaig literari, començava a pesar-li. Havia de parlar-ne amb algú.

Tenia un deixeble de dibuix, un jove capellà-poeta, Mossèn Francesc Viver, amb el qual, i amb un seu germà, també clergue i poeta, Prudenci Bertrana anava sovint a passejar per la Devesa cap al tard. Parlaven ~~max~~ molt de lite-

ratura . Comentaven i comparaven prosistes i poetes del renaixement català . Fatalment, un dia o altre, el novell escriptor havia de llegir-los ~~la~~ L'Oreneta^a. Els dos capellanets s'entusiasmaren. Li arrebbassaren el manuscrit de les mans . Justament acabaven de fundar una revisteta literària amb uns companys. Els mancava original . Publicarien L'Oreneta^a.

Així començà la vida literària de Prudenci Bertrana. Vida que ja no s'estroncava més que amb la ~~pròpia~~^{mateixa} vida de l'escriptor .

A la fi havia trobat el seu camí veritable, la seva vocació autèntica. Amb la ploma no anava a resoldre cap problema material ni domèstic. No anava a trobar cap solució que assegurés el confort i la tranquil·litat de la família . Al contrari. Prudenci Bertrana , escriptor, seguiria la seva ~~fantàstica~~ trajectòria catastròfica, en la qual arrossegaria, fatalment, Neus Salazar i els seus quatre menuts. Però, ell, personalment, veia el seu camí ben traçat i el seguiria sense vacil·lacions fins a la fi.

A partir d'aquell moment, l'home simple, callat, auster , ja no pensarà sinó a escriure . Dia darrera dia, any darrera anys, l'haurieu vist a la seva taula escriptori amb la ploma a la mà davant un plec de quartilles . Vetlles llargues d'hivern, dies lluminosos d'estiu, a Barcelona, a Sant Pol de Mar, a Calella, a Puigcerdà, a Berga, a Vilada, a Sant Pere Pescador... Malalties i morts de fills estimadíssims, absències prolongades d'una filla viatgera més rebel que els altres a les malalties i a la mort , lluites per la vida quotidiana, trifulgues professionals, res no podia ^{ja} apartar-lo ~~ja~~ d'aquell diàleg entre ell i els seus personatges , un dels quals, potser el més important, era el paisatge. Revivia, amb la ploma a la mà, les hores, bones o dolentes, de la seva vida (les dolentes més que les bones), perquè la literatura de Bertrana és essencialment subjectiva. Quan no descriu o narra el que ha vist i sentit , estimat o odiat, els seus personatges apareixen ~~fixats~~^{sense relleu,} un poc a la manera dels retrats de senyors i senyores difunts que pintava per a guan-

nyar unes pessetes, inspirant-se en una vella fotografia descolorida . Per això alguns dels seus millors amics, homes intel·ligents ,sensibles i generosos ,són evocats en les seves novel·les d'una manera superficial . I, així mateix ~~el~~ la seva muller, Neus Salazar, personatge realment extraordinari fins i tot per a un profà i un estrany, que Prudenci Bertrana descriu ^{sota noms diferents} com una dona bona i prudent, més aviat insignificant i esborrada. En la seva novel·la autobiogràfica , "L'Impenitent," els personatges més ben dibuixats són els que, en la realitat ,havien fet patir més a l'autor. Bertrana s'hi rabeja rancuniosament ,en una barreja de lamentació i de venjança.

A voltes, amb el cor oprimint i els ulls amarats de llàgrimes, altres amb el cor esperançat i una fe nova en quelcom o en algú ,Bertrana acudia diàriament a la seva taula escriptori, on passà les més llargues hores de la seva vida des dels quaranta fins als setanta ~~set~~ cinc anys .

En un lloc apartat de la casa, darrera una o dues portes tancades, amb una estufa de petroli a l'hivern o sota la tamisada llum d'una cortina blanca, a l'estiu, inlassable i constant, ell anava escrivint la seva obra.

Des d'aquell capítol ~~al~~ tard , quan tot fumant la cigarreta i contemplant el corrent de l'Onyar, havia descobert o s'havia imaginat descobrir, el drama de l'Xoreneta vidua i no havia sabut estar-se d'escriure'l, fins a la composició de la seva ~~trilogia~~ ^{trilogia} autobiogràfica , havien transcorregut més de trenta anys. En l'endemig, la família s'havia reduït al matrimoni Bertrana-Salazar i una germana soltera : Eufèmia Salazar ,la més generosa i abnegada de les dones .

Els cabells de Bertrana eren ja blancs i escassos, el seu front cada dia més ample i més solcat per les lluites i els sofriments . Però ell, el camperol irreductible, encara no s'havia decidit a agafar tramvies ni autobusos.

Caminava quilòmetres i més quilòmetres ciutat enllà, ciutat ençà . Quan no podia més s'asseia en un banc ,reposava una estona i tornava a caminar. Però a la tarda, l'hauríeu trobat infal·liblement a la seva taula escriptori, davant les quartilles amb la ploma a la mà.

J o s e f a t

Prudenci Bertrana va començar per col·laborar a «Vida», una revisteta que endegava un grup d'intel·lectuals gironins, dirigida per Rafael Masó i Mossèn Viver. Miquel de Palol, l'únic supervivent de la colla, molt més jove que Prudenci Bertrana, amb qui he parlat darrerament, creu recordar que un dels primers treballs literaris del meu biografiat era un conte titulat: «Els tres reis». També em sembla recordar a mi, una de les seves primeres publicacions, una narració escrita en castellà, titulada: «Tarde!». Història sentimental en la qual Neus Salazar va creure descobrir la desillusió de l'autor en les seves experiències matrimonials.

¿Com explicar que Prudenci Bertrana cometés la imprudència de publicar aquesta obreta que, fatalment, seria llegida per la seva muller? ^{Només} Sols s'explica acceptant que la tònica de la literatura bertraniana seria ja, des del començ, d'una subjectivitat absoluta, d'una gran i, a voltes, ingènua ~~ixxxxxxxxxxxxx~~ ~~xxxx~~ sinceritat, sovint ofensiva i feridora per a aquells que, de lluny o de prop, s'hi veien retratats.

Tots els qui ens dediquem a la literatura per vocació, fem servir la ploma per a desembarassar-nos, poc o molt, d'allò que ens turmenta. Però, en aquest desembarassar-nos-en, hi posem una dosi més o menys forta de sinceritat, de discreció, de caritat, de política. Prudenci Bertrana, quan es tractava de sentiments personals (i sospito que la majoria de les vegades, per no dir, sempre), eren aquests els que l'impulsaven a escriure, prescindia de la discreció, de la caritat, de la política.

Sortosament aquest no és el cas de «Josefat», la seva primera novella, la que el consagrà definitivament com a escriptor, una de les seves millors obres.

El tema, ha estat tendenciosament titllat d'escabrós. És d'una composició clàssica. Es tracta d'un cas d'erotisme perfectament corrent i normal. El que potser el complica és l'escenari on l'acció transcorre. El campaner, Josefat, home sa i simple, privat de contactes femenins, viu obsessionat per la luxúria

i, alhora, sent un respecte quasi ^{s/}superficial per la casa de Déu, on treballa. Una dona se li ofereix. La temptació és irresistible. L'home es debat entre el desig carnal, pur i simple, i la por al càstig diví. Les escenes lúbriques entre el campaner i la bagassa, l'amor insaciabile d'aquesta i la caiguda i el penadiment de Josefat, la seva inútil lluita per ~~a~~ conservar-se pur i ésser digne del lloc sagrat on viu i de les obligacions, no menys sagrades, que hi aconpleix; el crim, i, finalment, la follia, tenen per escenari no ~~gens~~ menys que la Seu de Girona. Aquest impressionant escenari pren un extraordinari relleu en l'obra de Bertrana. La catedral esdevé el primer personatge de la novel·la. Si la Fineta i en Josefat hi apareixen pintats de mà mestra, la Seu hi és descrita, tot ^{al} el llarg de l'obra, amb amorosa minúcia. Bertrana sembla haver cercat uns personatges i un assumpte: un home, una dona, un amor malaltís i bestial, amb el pretext ~~e~~ de fer ressaltar l'alta i profunda serenor de l'obra arquitectònica monumental, la seva agosarada nau gòtica, la seva claror ultra-terrenal, el seu silenci majestuós, la seva flaira pura d'encens, i, per damunt de tot, la seva corprenedora atmosfera mística. No és el desig sexual del campaner solitari envers la primera dona que se li posa a l'abast, ni l'amor luxuriós de la bagassa envers el campaner, el que penetra fins ^{al} el fons de l'ànima del lector, sinó la minuciosa descripció de la catedral gironina: frontis, campanari, capelles, sants i vidrieres, trifori i gàrgoles, tot hi és evocat, detallat amb secreta admiració, amb intensíssim respecte. Bertrana descriu les campanes, precisa el nom de cada una, la seva missió especial, des de la gran fins a la més xica; el so greu, obscur o cristallí de cada battallada... Llegint i rellegint ^a "Josefat", el lector que no coneix la Seu de Girona pot imaginar-se-la i admirar-la. Pels ^{als} qui la coneixem i estimem, "Josefat" ens la fa reviure i reestimar. Respirem aquella humitat enfredorida, ens banyem en aquella llum suavíssima, flairem, com si hi fóssim dins, el perfum de les herbes boscanes cremades en els encensaris. Hom endevina les llargues hores que Bertrana degué passar-hi amb els ulls i el cor oberts de bat

a bat.

* Josefat^a Va ésser una obra molt discutida pels moralistes, molt ben acollida pel públic en general i ben defensada pels amics de l'autor. I, més tard, traduïda a l'alemany i a l'italià.

Amb prou feines publicada la novel·la "Josefat" m Bertrana es posà a escriure'n una altra, destinada també a fer soroll, ja que es tracta, també, d'un tema que podriem dir-ne relliscós. (al menys en aquella època.) "Naufra^gs" descriu l'enamorament d'un jove capellà ^{per} envers la seva cosina. Però l'obra no té res d'immoral, al contrari, ja que, finalment, venç la virtut. És un argument simple, poètic, sentimental en ^{ex}ccés. Ni la sensualitat ni la morbositat no hi figuren. I, novament, el do d'observació de Prudenci Bertrana s'hi manifesta amb potència i finor. Aquesta vegada l'escenari no és cap església, és un poblet, una modesta casa de menestrals: paisatges, escenes vilatanes, saraus... tot amarat d'aquella malenconia que provoquen els amors impossibles, les situacions insolubles.

Hom es pregunta per què les dues primeres novel·les de Prudenci Bertrana es basen en assumptes tan estretament lligats amb els problemes de consciència i el clergat. Bertrana no era, ni fou mai, ni devot ni anticlerical. No s'acostava gaire a l'església, però era un sincer creient. Potser un poc esceptic, quant a la clerícia, però particularment amic de molts capellans.

El fet que triés com a protagonistes de les seves dues primeres novel·les, un campaner i una prostituta, un capellà i una noia menestrala bonica però insensible i vulgar, es deu, potser, al fet que, a Girona, sempre s'hi havia respirat una atmosfera moralitzant de gran religiositat, sota la qual, naturalment, s'hi amagaven passions violentes (^{com} quant més retingudes i amagades, més violentes, és clar), drames intensíssims que tothom coneixia però dels quals ningú no parlava.

A partir de la publicació i èxit de Josefat^a i de Naufra^gs, Prudenci Ber-

trana, sense deixar de fer de pintor, es considera un escriptor. Comença a consagrar a la literatura totes les hores lliures. Alguns bons amics, els incondicionals de sempre, l'animen, l'encoratgen a continuar. Són, ~~X~~ Xavier Montsalvatge, pare del músic i crític musical del mateix nom, Carles Rahola, un dels homes més cultes i bondadosos d'aquella Girona que Bertrana amava, Rafael Masó, arquitecte i versegador exquisit, Miquel de Palol, excellent poeta, i els germans Viver, clergues i també poetes.

Tots foren per a Bertrana, guia, ⁱ puntal de la seva vocació literària ~~naixent~~ ^a.

&

Santiago Rossinyol i Diego Ruiz

Santiago Rossinyol passava llargues temporades a Girona i els dos pintors s'havien fet molt^t amics . Prudenci Bertrana ^{se}es sentia seduït per la prodigiosa personalitat de Santiago Rossinyol. Anaven plegats a pintar l'Onyar i les cases rònegues i grises que el vorejaven. Instal·laven els cavallets en un lloc adequat, i Rossinyol, sempre de bon humor, explicava anècdotes divertides, deia facècies, feia gatzara. La gent havia descobert l'indret on els dos artistes s'instal·laven per a pintar. Hi anaven alguns desvagats atrets per l'original caràcter i la bona planta de Santiago Rossinyol, vestit i cofat amb una certa gosadia desafiadora.

Cada dia, els curiosos augmentaven i els xufllaires, amb la panera de xufles i de cacauets, hi acudien també enllaminats per la perspectiva d'algun negociet . Quan els pintors canviaven de lloc, els curiosos i els xufllaires els seguien. La gresca continuava.

Entre el públic que concorria a l'esmentada tertúlia, hi havia un cèlebre pòtol, anomenat "Pepet Gitano", dèbil mental fàcilment excitable per bé que inofensiu. Rossinyol l'havia adoptat . Li feia tragar els seus estris de pintar i li pagava àpats als restaurants . En "Pepet Gitano" contava sovint, amb gran excitació i múltiples detalls, el fet més transcendental de la seva vida : ^{he} havia trobat un meló al bell mig del carrer. Santiago Rossinyol li deia:

- Pepet, explica'ns com va anarallò del meló .

I l'altre, contava la història per centèsima vegada.

També els explicava algun dels seus drames. Els vailets li cridaven: « Ec... Ec... Pepet Gitano ». En Pepet els empaitava. Ells fugien i, de lluny, li tiraven rocs.

Cada vegada que el pobre pòtol s'esplafava amb els pintors, el gran humorista l'interrompia:

- Això va ésser abans o després del meló?

- Després ^{de} [o abans] - precisava en "Pepet Gitano".

Tots el componenets de la tertúlia seguien l'exemple de Santiago Rossinyol. Dividien la vida del pobre idiota en dues ^{grans} èpoques, com les de la Bíblia. No era «abans» o «després» del Diluvi Universal, sinó «abans» o «després» del meló. Així s'esbargien sense fer mal a ningú.

Prudenci Bertrana admirava i estimava Santiago Rossinyol, com després va admirar i estimar Diego Ruiz: amb un candorós entusiasme d'home senzill i provincià. Rossinyol no el ^{va decebre} decepcionà mai. Diego Ruiz, sí.

Diego Ruiz havia anat a Girona com a director-metge del Manicomí de Salt. Tot just arribat, es lligà íntimament amb Prudenci Bertrana. Dos o tres cops ^{la} setmana es presentava al pis que el pintor ocupava amb la seva família al Carrer Nou. Hi passava moltes hores, enlluernant el pintor amb la seva brillant oratòria. Bertrana l'escoltava fascinat. Llavors no sospitava ni remotament, ^{quin} al preu que pagaria l'amistat amb el subtilíssim intel·lectual andalús, rodamóni filòsof que parlava el castellà amb un deliciós accent estranger i el català amb un, no menys deliciós, accent castellà.

Diego Ruiz, impulsat pel seu esperit destrucor, burlaner i entremaliat, concebé la idea d'escriure una mena de pamflet dedicat a ensorrar la prestigiosa memòria d'Alvarez de Castro, el famós defensor de Girona. Tots el gironins coneixien els fets gloriosos de l'heroic general: uns l'admiraven superficialment, altres, amb sinceritat. Però a ningú no se li havia ocorregut la diabòlica idea de posar en dubte el seu autèntic heroisme. La història ens assabenta que Alvarez de Castro, ^{encarregat} ~~encarregat~~ del comandament intern de la ciutat durant la lluita amb els francesos, resistí durant nou mesos el setí de les tropes napoleòniques fins que, esgotat i prostrat al llit per les febres, es va haver de rendir. Fet presoner pels francesos, el ^{el} traslladaren ^{diuen que} al "Castellet" de Perpinyà i més tard al castell de Figueres, on va morir, en un estable.

A Diego Ruiz, Déu sap per què, li calia demostrar que aquest heroi ^{i màrtir} (de la

pàtria, era, simplement, un anormal. I, també Déu sap per què, desitjava la col·laboració intel·lectual d'un home pacífic i apolític com Prudenci Bertrana. Aquest redactaria els fets d'una manera més o menys tendenciosa, i ell, Diego Ruiz, com a psiquiatra, demostraria científicament el caràcter psicopatològic del general. Fou prou hàbil per a convèncer Prudenci Bertrana, home credul i fàcilment entusiasmatis. El projecte es dugué a cap. L'obra es titulava: "La locura de Álvarez de Castro". En apareixer, causà la indignació d'algunes i d'alguns patriotes gironins, conservadors i tradicionalistes, els quals no perdonaren mai a Prudenci Bertrana, haver col·laborat amb Diego Ruiz en una obra tan irreverent com inoportuna.

En aparència, Prudenci Bertrana s'havia deixat entabanar pel seu gran amic, el cínic filòsof de la brillant oratòria.

Aquesta amistat perillosa, Bertrana no va demostrar mai lamentar-la fins que aparegué la novel·la "Jo!" (Tenim dret a creure que, si encara s'hagués considerat un amic de Diego Ruiz, no l'hauria escrita). "Jo!" és el retrat més o menys exacte del cèlebre doctor. I no resulta gaire temerari d'afirmar que, al menys en part, aquesta obra era una venjança a la manera bertrahiana.

Prudenci Bertrana, com ja he dit més amunt, era un home d'una sensibilitat fàcilment irritable, reservat i amb gran dificultat d'expressió, incapaç de dir quatre fresques (no ^{pas} per falta de ganes) a qui li'n feia alguna, capaç però de guardar dintre seu, mesos i anys, algun sentiment rancuniós fins a convertir-lo en conte o novel·la.

Quan escriví la novel·la "Jo!" es devia haver desencantat ^{feia} temps ~~ha~~ del seu fascinator amic, alhora que comprenia, un poc massa tard, la seva pròpia manca de perspicàcia i la seva candorosa imprudència.

"La Locura de Álvarez de Castro", no servia cap dels seus interessos, ni el literari, ni l'econòmic, ni el propagandístic. I, en canvi, li procurava una sèrie d'enemics implacables, gràcies a la rancúnia dels quals, ell i la seva innocent família, haurien de deixar finalment Girona.

D'aquest dramàtic esdeveniment, Prudenci Bertrana no se'n ^hconsolaria mai. La Girona dels seus èxtasis naturalistes, arqueològics i sentimentals, escenari de quasi tota la seva obra literària (en tot cas de la més important), ell ~~no s'hi va~~ l'enyoraria tota la vida.

&

Prudenci Bertrana a la presó.

Quan Prudenci Bertrana va començar a ésser conegut com a escriptor, ja era un home madur, fort i valent encara, però carregat d'obligacions, de mals-de-cap i d'escrúpols de consciència. Pare de quatre fills, els quals, sobretot la Menuda, com ell l'anomenava sempre, estimava amb una ~~passió~~ ^{apassionada} tendresa.

Amb la literatura, el drama de Bertrana, en lloc d'atenuar-se, es va aguditzar. La seva entrada en el món de les lletres no resolvia cap problema d'economia domèstica. Pèssim negociant, administrador inexistent, Prudenci Bertrana va començar a fer amb la literatura, el que havia fet amb la pintura, és a dir: tractar de guanyar-s'hi la vida.

Mentre sols era qüestió de publicar narracions i contes, sense percebre cap mena de remuneració, o de guanyar objectes d'art als Jocs Florals, tot anà vent en popa. L'aspecte de les coses canvià quan l'escriptor volgué mantenir la família amb la ploma, com ho havia fet, més o menys bé, amb els pinzells.

A Catalunya, i especialment a Girona i en aquella època, era difícil fer de professional de la literatura amb èxit. Sobretot, tractant-se d'un home apocat, esquerp i sincer com Bertrana. Encalçat, més que mai, pels problemes domèstics, va haver d'acceptar la direcció d'un periòdic de tendències republicanes: «Ciudadanía». Ell figurava com a director. En realitat qui dirigia «Ciudadanía» era un tal del Pozo y del Río, nom que servia als enemics polítics i als humoristes per a inventar plasenteries a base d'equívocs sobre aigua bruta i aigua neta, corrent o estancada.

La colla de Prudenci Bertrana, és a dir, els amics que l'havien aconsellat i encoratjat llavors que començava a escriure, publicaven un altre periòdic: «Catalanitat». «Catalanitat» i «Ciudadanía» eren rivals polítics. S'enviaven mútuament alguna ~~que altra~~ sageta literària més o menys enverinada. Però la vella i excel·lent amistat entre Prudenci Bertrana i els redactors de «Catalanitat» no va alterar-se.

Bertrana no s'havia preocupat ni ocupat mai de política. No la sentia ni en coneixia els laberíntics corriols, ni les joies ni els perills. Dubto que hom pogués honradament situar-lo dintre cap tendència política. Sabem que ^{se} es sentia orgullós d'ésser català i conrear la llengua catalana, la qual va enriquir amb la seva prosa. Sabem que amava la llibertat de pensament, la llibertat d'expressió i de consciència. Però d'aquests sentiments humans, respectuosos dels sentiments i de les idees dels altres homes, no se'n pot dir una tendència política. Ans el contrari, és a dir: la impossibilitat políticament de militar en cap grup/definit.

Acceptar la direcció de «Ciudadanía», no vol dir, doncs, que Prudenci Bertrana fos republicà, (encara que també hauria pogut ser-ho). Vol dir, simplement, que necessitava guanyar diners per a pagar el menjar, els vestits, les medicines dels seus fills, el lloguer de la casa i altres coses imprescindibles, i imprevisibles.

Essent, com era, un home honrat, va procurar ^{de} fer el seu deure de director o de redactor en cap, de la millor manera possible. Ignoro fins a quin punt va reeixir. ^{Només} ~~Sols~~, sé, de cert, les funestes conseqüències que aquesta nova ocupació va tenir per a ell i per a la seva família.

D'ençà de la publicació del pamflet dedicat a Álvarez de Castro, en col·laboració ~~amb Diego Ruiz~~ i sota la inspiració de Diego Ruiz, la rancúnica fermentava en alguns cors gironins. L'ocasió de venjar-se d'un dels dos autors, (amb l'altre ja s'havien desfogat fent-lo dimitir del seu càrrec) va presentar-se de sobte. «Ciudadanía» acabava de publicar un article ofensiu per als militars. Aquest article, Bertrana no l'havia escrit, probablement ni llegit. L'havia retallat d'un diari el qual també l'havia copiat d'un altre diari. Cap de les esmentades publicacions no va ésser denunciada. «Ciudadanía», sí.

Com a director, Bertrana n'era responsable. El detingueren. L'empresonaren. Ell, que no havia pogut mai romandre dues hores seguides tancat en una habitació, en veure's entre forrellats i reixes, ^{se} es sentí anihilat.

Tot Girona anava ple de la sorprenent nova: l'honorat, el pacífic, el somniador Prudenci Bertrana, perseguit per la llei de jurisdiccions! El vagabund, el caçador irreductible, tancat a la presó! Aquest esdeveniment era el tema de totes les converses.

Si considerem que el fet passava entre la primera i la segona dècada d'aquest segle (no puc precisar l'any) i recordem la quantitat d'amics nostres, polítics i no polítics, de dreta i d'esquerra, que, d'ençà d'aleshores han anat a la presó o han passat la frontera, fugint-ne, la detenció i l'empresonament de Bertrana ens apareix com un fet lamentable i enutjós però com-
rent i, amb prou feines dramàtic. Per a ell ho fou i també per a la seva esposa (Els fills eren massa joves per a patir-ne).

Així que la notícia fou coneguda, la presó s'omplí de visitants. El primer a sortir a rebre el detingut, va ésser el mateix propi director de la presó, el senyor Bellet, l'esposa del qual era íntima amiga de Neus Salazar. Immediatament després s'hi havien presentat, Xavier Montsalvatge, Carles Rahola, Miquel de Palol, Rafael Masó, Mossèn Viver... Tot de gent es posà en moviment per a salvar Bertrana de la captivitat, per a evitar que fos condemnat, per a endolcir-li el temps que passà a la presó.

Gestionaren la llibertat provisional, telegrafiaren als amics de Barcelona, on Bertrana començava a ésser conegut i apreciat. Entre aquests es destacava, per la seva sònca admiració a Bertrana i la seva eficaç diligència, l'escriptora Carme Karr de Lasarte, gràcies, potser, a la ràpida intervenció de la qual, Prudenci Bertrana se salvà de complir condemna.

Però, en l'endemig, l'ex-herreu Bertrana, l'enamorat de l'aire lliure i de les visions camperoles, es morfonia en una cel·la en companyia d'un condemnat de dret comú.

Potser mai, com en aquell moment, no havia apreciat el que realment valia el goig de caminar pels vells carrers de la ciutat que tant amava, passar i repassar a qualsevol hora del dia, amb una inefable gaubança, el portal de

que no és ni carn ni peix. Les novel·les biogràfiques o autobiogràfiques, o les biografies i les autobiografies novel·lades (digueu-ne com vulgueu) condueixen el lector per viaranys i espais nebulosos i equívocs. Si les ^{mateixes} ~~pro-~~pies cròniques dels pobles i dels homes, encapçalades amb el nom pompos d'~~de~~ història, solen ésser més o menys apòcrifs, més o menys tendencioses, i que no serà una obra biogràfica o autobiogràfica ^{que} ~~on~~ l'autor, en escriure-la, comença per qualificar-la de novella? En fer-ho, sap que es pot permetre d'amagar o deformat fets i noms a guisa de les seves conveniències o, simplement, de la seva fantasia.

Bertrana no era un escriptor imaginatiu. Oi més, en cada una de les seves obres, els personatges ^{res} són copiats minuciosament i exacte ^{ament} de la immediata realitat, fins al punt que mai ningú no va deixar de reconèixer-s'hi i, naturalment, enutjar-s'hi.

Era un observador i un detallista formidable. Això, unit a la riquesa de paraules copsades dels llavis dels camperols i bosquerols que freqüentava, l'ha convertit en un gran prosista. Però la idea de fer novella amb la seva pròpia vida, barrejant fets històrics a fets imaginaris (sempre més pobres que els autèntics), substituir els noms dels personatges per noms inventats (comprenc que en el moment que ell escrivia la seva trilogia, sobretot ^{a/} L'Impenitent, aquesta precució resultava necessària), disminueix l'interès i, sobretot, la qualitat-testimoni de les seves darreres tres obres qualificades d'autobiogràfiques.

Prudenci Bertrana a Barcelona

Després d'haver passat per les angúnies del Consell de Guerra i veure declinar el periòdic «Ciudadania», dels administradors del qual ja no arribava ⁿⁱ a fer-se pagar el sou íntegre, Prudenci Bertrana començà d'escoltar els consells dels seus amics de Barcelona. Aquests pretenien que l'escriptor ja no podia esperar res més de Girona. Tenia prou talent i anomenada per a guanyar-se la vida a la capital amb la seva ploma.

Prudenci Bertrana no n'estava gens convençut. A més a més, la gran urbs li feia poca o molta basarda. ^{Només} ~~Sols~~ (la reiterada ^{insistència} ~~promesa~~ dels seus admiradors i la promesa d'Antoni López Ventura de procurar-li feina immediata, el decidiren a abandonar aquella Girona que tant amava.

Es traslladà, doncs, a Barcelona. Llogà un pis a la Plaça del Rei. S'hi va instal·lar amb la família, esposa i quatre fills.

Antoni López Ventura l'acollí amb els braços oberts. El nomenà redactor en cap de «L'Esquella de la Torratxa» i de «La Campana de Gràcia».

Prudenci Bertrana ja havia guanyat, amb el seu llibre «Naufrags», el premi ofert a la millor novella pel «Poble Català». També havia guanyat la copa d'argent oferta al millor treball literari en prosa, en els Jocs Florals de Barcelona. Aquella recompensa era llavors ^{una} de certa importància honorífica per a un escriptor. La seva conferència «De les bel·leses de la natura i el meu goig», celebrada a l'Associació Nacionalista de Catalunya el dia 7 de desembre de l'any 1908, en ésser publicada, havia provocat l'entusiasme de Joan Maragall. El gran poeta escriví una carta a Bertrana felicitant-lo i encoratjant-lo a continuar escrivint. «Més», «més» deia el poeta en la seva espontània ^{missiva} ~~missiva~~ a Prudenci Bertrana. Animat per aquestes paraules, el novel·l escriptor s'havia posat a preparar un recull de ^{narracions} ~~proses~~ que es titularia «Proses Bàrbares». No es cansava de repetir que Joan Maragall havia era el seu padrí literari.

Potser els bons amics barcelon^{ms}es de l'escriptor, en fer-lo venir a la capital, s'imaginaven que l'home capaç d'escriure un "Josefat", un "Naufregs" i un "Crisàlides", també seria capaç d'espavilar-se a guanyar diners fent de periodista. Malauradament, per als escriptors sincers, una cosa és escriure allò que sentim, que ens turmenta o ens afalaga, que ens oprimeix o ens exalta, i una altra cosa és escriure a preu fet per acontentar un editor, en aquell cas gasiu i exigent.

En haver entrat de redactor en cap de "L'Esquella" i de "La Campana", Prudenci Bertrana s'adonà de dos fets lamentables. El primer era que, amb el sou que guanyava, no en tenia prou per a mantenir la família i, el segon, que no s'avenia ni amb ~~el~~ Antoni López Ventura ni amb la majoria dels redactors i dibuixants del ^{esmentats.} setmanari. Ell no era ni afalagador, ni intrigant, ni manifestar, qualitats que molts dels altres posseïen. No sabia parlar ni dissimular i el tarannà del periòdic, maldient i xaró, el fastiguejava.

Aviat s'adonà, també, que no posseïa temperament de director. No sabia manar ni organitzar. ~~Ho~~ ^{Ho} deixà córrer de seguida. Es convertí en un redactor qualsevol encarregat especialment d'escriure una crònica setmanal. Amb la ploma a la mà, era, a voltes, prou sarcàstic per a no desdir de la colla.

Algunes de les esmentades cròniques, publicades regularment en una de les primeres pàgines de "L'Esquella", demostren, d'una manera clara, que Prudenci Bertrana no era sempre víctima de la pressió de l'editor, com sembla pretendre-ho en "L'Impenitent". En aquestes cròniques hi ha una frescor i una espontaneïtat que no poden ser d'inspiració ~~aliena~~ ^{estranja}.

Prudenci Bertrana col·laborava també ^{en} algunes revistes i periòdics, entre altres, "El Poble Català" i "Iberia". Així aconseguia d'afegir algunes pesetes al migrat sou que rebia d'Antoni López.

La revista "Iberia", que administrava i dirigia Claudi Ametlla, tenia per missió defensar la causa dels aliats durant la guerra del catorze al divuit.

Hi col·laborava també Antoni Rovira i Virgili, Romà Jori, Alexandre Plana, Eugeni Xammar, Marius Aguilar i el gran dibuixant, «Apa».

Prudenci Bertrana s'entenia molt bé amb el director i els redactors de «Yberia». Anys després, quan la revista havia deixat d'existir, encara en parlava amb un cert goig, i també amb recança.

A Prudenci Bertrana, li costà molt adaptar-se a la vida ciutadana. Potser no s'hi va adaptar mai del tot. Enyorava Girona i els amics que hi havia deixat. Enyorava el camp, on ja no podia anar perquè la feina, els mals de cap domèstics i professionals i la manca de recursos, no li ho permetien.

Una de les coses que més el feia sofrir - ho ha deixat ben palesat en la novel·la «L'Impenitent» - era el tracte amb «intel·lectuals» (ell els anomena així, i jo li ho respecto) reunits en tertúlia. La indiferència que mostraven envers les coses naturals i senzilles, la hipocresia, la suficiència i la petulància que palesaven en ~~ganxos~~ certes converses, el posaven de mal humor.

L'antipatia i fins l'hostilitat que Bertrana sentia envers alguns dels seus propis companys de redacció, i, que no dissimulava ni poc ni ^{gaire,} molt, provocaven també l'antipatia i l'hostilitat dels altres envers ell.

Quan algun dels seus amics, Marius Aguilar o Claudi Ametlla, l'emmenaven, gairebé per força a alguna d'aquelles reunions, Bertrana servava un posat sorrut i callava. Escoltava com els altres criticaven tota mena de literatures nacionals i estrangeres, amb una seguretat d'ells mateixos esborronadora. «Semblava» escriu Bertrana en «L'Impenitent» que posseïssin, per dret sagrat, la veritat única i inapel·lable.»

En algunes pàgines de l'esmentada novel·la, el lector s'adona, sense dificultat, del sofriment de l'autor. És com si el mastegués.

Diu Bertrana, parlant del seu protagonista Innocenci Aspriu (llegiu Prudenci Bertrana): «Com reeixir, com triomfar enmig de tanta exigència, de tanta severitat?»

En escriure aquestes paraules, Bertrana semblava dubtar de ^{l'interès} ~~la importància~~ literària dels seus herois : camperols, carboners, caçadors, ^{de paisatges} ~~i dels paisatges~~ inoblidables de la seva anada Girona ^{així com del} ~~i de les descripcions~~ ^(de paisatges gironins) i homes i terres de l'Empordà on havia passat, en companyia del seu cosí Vado, ~~XXXXXXXXXXXX~~ (sense oblidar el gos i l'escopeta,) les hores més benaurades de la seva joventut. Tots aquells records i aquelles enyorances anaven a servir de tema a les seves futures narracions, contes i novel·les. ¿ Com ^{els} ~~empres~~ ^{en} ~~endagar-les~~ sense l'encoratjament d'aquests companys de lletres, indiferents a la seva personalitat, que ni tan sols el veien, arrupit a la seva cadira, sense gosar a penes respirar, silenciós, acovardit?

D'aquesta existència turmentada i dolorosa, clapejada de dolços records, havien de sortir "Proses Bàrbares", "El meu amic Pellini", "Els Herois", "La lloca de la Vidua" i algunes cròniques amarades de recança, de dolorosa ironia, d'entendiment envers algun company rústec o alguna bèstia humil.

Prudenci Bertrana, ^{quan} ~~en~~ ~~air~~ els seus companys de tertúlia parlar ^{aven} de llibres i de literats, sentia la temptació d'anar-se'n de puntetes, de fugir per sempre d'aquella petulància d'estiracordetes, de botxins.

Per aquests i per altres motius, igualment dolorosos, Prudenci Bertrana, començava a odiar la ciutat que no acabava d'assimilar, de la qual s'havia malfiat sempre. El seu pensament i el seu cor se n'anaven devers els paisatges deserts, devers els homes simples i naturals, devers els animals innocents, víctimes, com ell, de la indiferència i de la crueltat de ~~la~~ ^m ~~urbs~~.

En el seu maldar malmirros, anant de la redacció a la imprenta pels carrers ombrius, bruts i pudents del barri cinquè, en les seves passejades malinco^m ~~niques~~ ^{ll} ~~ques~~ pel Parc de la Ciutadella, per la Muntanya de Montjuïc, en companyia de la Menuda, Prudenci Bertrana, avisat observador, minuciós detallista dels homes, dels animals i de les coses, anava gestant la seva obra literària.

Els fills

Dels amors humans de Prudenci Bertrana, el més sòlid, el més profund, va ésser, sens dubte, l'amor a la família: mare, esposa, fills. Amb el pare discrepaven en tot. Devia respectar-lo sempre, admirar-lo a estones, amar-lo, potsèr mai.

L'amor a la mare va perfumar tendrament, dolorosament, tota la seva infància. L'amor a la promesa, que fou més tard l'esposa, illuminà les seves adolescència i joventut. L'amor als fills va omplir sentimentalment tota la seva vida d'home, amarant-la de les joies més pures, més lluminoses, més de les preocupacions i sofriments més intensos.

Quatre fills! Amb quina emoció pronunciava, ell, aquestes dues paraules: «Quatre fills»: un noi i tres noies. Tots diferents en fesomies i caràcters, quatre intel·ligències, quatre temperaments.

Bertrana ~~se'n~~ estimava tots amb una tendresa infinita, amb una vigilància constant i exagerada de la salut. La pallidesa de les galtes, el ritme poc o molt agitat de la respiració o el posat abatut de qualsevol d'ells, era motiu de preocupació i fins d'angoixa per a ~~Bertrana~~ ^{ell.} Preocupació i angoixa que no tenia cura de dissimular i feien més penoses les hores del malalt, a qui marejava a preguntes, bo i prenent-li el pols i posant-li la mà ^{pel} al front per veure si tenia febre. Neus Salazar descobria, ^{ahora} ~~al mateix temps~~ ^{seu} que el ~~malalt~~ probablement abans, els símptomes alarmants de qualsevol malaltia. Li tocava cercar-hi remei, dissimular la seva inquietud i, a més a més, consolar ^{Prudenci Bertrana} ~~lo~~ animar ^{lo} ~~la~~ ^{Prudenci Bertrana l'escriptor} la cara llarga de ~~qual~~, acompanyada de mirades tètriques, llastimosos ^{llastimosos} de sospirs ~~llastimosos~~ i fins de llàgrimes, segons la gravetat del cas, feien ^a la situació més penosa.

A casa, tothom dissimulava i amagava tot el que pogués preocupar o afectar ^{el cas de família} ~~Prudenci Bertrana~~. El mal havia d'ésser ja difícil de dissimular perquè ell el descobrís. Sempre era el darrer a assabentar-se'n.

En aquella llar, on la malaltia i la mort feien sovint estada, ja desde molt

petits, els quatre fills del matrimoni Bertrana-Salazar, havien après ^{de} a servir secrets els sofriments i ^{les} preocupacions. D'aquestes preocupacions i sofriments, sobretot els morals, que eren els més dissimulables, Prudenci Bertrana no en sabia res. La seva sensibilitat exagerada i ~~malaltissa~~ feia que mai cap dels seus fills no s'atansés a cercar-hi ni ajuda ni conhort. D'aquestes ~~tasses~~ se n'encarregava la mare, coratjosa i sofrerta. Ella no es queixava mai. Possedia una capacitat de sofriment considerable. Podia prescindir del que ella sentia per a comprendre i remeiar el sofriment dels altres.

Quan les noies foren més grans, la mare acudia a elles en cerca de consell i ^{d'}ajuda. Les havia educat ^{des} sense vanitat ni prejudicis, modestes, comprensives, feinejadores. Una d'elles era dolça i abnegada, discreta i humil. L'altra, decidida, rebel, independent, imaginativa. La primera era el veritable suport de la mare. Sempre silenciosa, sempre al seu costat. Ajudava a les feines domèstiques, feia de mainadera de la Menuda. Era bonica i atraient, assenyada i pietosa. Va passar per la vida com una ombra amable, i va morir sobtadament a vint anys. Sembla que sofria d'una lesió ~~cardíaca~~, però mai no se n'havia queixat.

Prudenci Bertrana, en la seva novella L'Impenitent, descriu amb tota mena de detalls, deformant lleugerament els fets, la mort d'aquesta filla. És una de les pàgines més penosament patètiques de l'obra.

També descriu la malaltia i la mort del noi. Però ho fa com si fos el fill d'un company de redacció anomenat Bru.

Heribert Bertrana, l'únic fill mascle del meu biografiat, com ja he esmentat en un altre lloc, posseïa una bellesa quasi sobrenatural, massa angèlica per a un noi. Heribert era un poc aturat i afeccionat als jocs tranquils. Servava sempre un posat d'astorament, com si esperés alguna catàstrofe. No li agradava l'estudi. Portava males notes del col·legi, i els pares ^{se n'}affligien, el renyaven. Ell callava, però no es corregia. Fins que varen decidir ^{de} posar-lo a pensió en un col·legi de religiosos, per veure si aprenia més. El Pensionat era

a Mataró i els pares anaven sovint a veure'l. El noi seguia desaplicat, indiferent a tot el que fos estudi, sempre amb aquell posat passiu i aquell mirar i somriure tan suaus i tristos. Creixia molt i es movia amb desaire i llanguiment. A tretze anys era força més alt que el seu pare. (Aquest era de mitjana estatura, vigorós i musculat.) El noi passava les vacances a Barcelona i, ^{pel} al setembre, tornava al pensionat. A mig curs, els religiosos varen escriure que Heribert estava malalt. Prudenci Bertrana anà a cercar-lo. Tot seguit el varen fer ^{veure} ~~veure~~ pel metge, un amic de la família que ~~no~~ els ~~es-~~ ^{visitava de franc.} ~~brava les visites~~ (Més tard Bertrana, en la seva desesperació, va acusar-lo de no haver posat prou interès en el malalt suposant que aquella manca d'interès venia de no cobrar les visites.) A Heribert, no li feia res mal, però la febre li pujava cada dia, ^{cap al tard.} ~~de trenta nou a quaranta~~. El metge el va sotmetre a una dieta absoluta. Al principi ^{el malalt} ~~no feia~~ més que demanar menjar. Deia que el mataven de gana, i, efectivament, aquella dieta ^{el matava} ~~l'estav matant~~ dia per dia. Però els pares, obeint les consignes del metge, li negaven l'aliment. Però la febre no baixava, al contrari, cada dia era més alta. ^{Heribert} ~~El malalt~~ tossia molt, s'anava abandonant a una mena d'apatia. Ja no demanava menjar. Quan li posaven el termòmetre s'espavilava un poc per ~~a~~ preguntar: "Quants?" La mare o la germana que l'assistia en aquell moment, procurava ^a ~~amagar-li~~ la xifra exacta. El noi es tranquil·litzava i tornava a ensopir-se.

Seguien amb exactitud el tractament prescrit pel metge amic, encara que ja començaven a malfiar-se'n. Finalment es decidiren a cridar-ne un altre. Aquest declarà, sense embuts, que el noi sofria d'una tuberculosi pulmonar molt avançada. L'havien cridat massa tard. Va aconsellar molt d'aliment i molt ^{de} ~~re-~~ pòs. Era, digué, el sol ^{mija} ~~medi~~ d'allargar-li la vida. Però el malalt ja no tenia gana. Menjava poc i per força. En l'endemig, seguia creixent. Quan s'aixecava per ~~a~~ que li fessin el llit, semblava un espectre. ^{Inversemblantment} ~~Inverossimilment~~ prim i tant blanc com els llençols, que l'embolcallaven. Tot ell era ulls i cabellera.

~~Per~~ De sobte va començar a demanar que el deixessin anar a Girona. S'hi posaria bo, n'estava segur. Els pares i les germanes (llavors encara n'hi havia tres, una de molt xica) tractaven de dissuadir-le'n. Però ell s'hi obstinava. «Aquí, m'hi moriré. Deixeu-m'hi anar...»

No gosaren negar-li aquest últim goig. El portaren a casa dels seus avis materns, a La Rodona de Santa Eugènia, a la casa que havia estat de Josep Bertrana, el qual l'havia venut^{da} el seu consogre. No era un lloc adequat per a un tuberculos, però tampoc no era malsà.

Instal·laren el malalt en la millor habitació de la casa, la que tenia dues finestres a la carretera. (Recordem que per una d'aquestes finestres Prudenci Bertrana infant, aferrat a la seva plorosa mare, esperava inútilment Josep Bertrana, certes nits d'hivern.) Eufèmia Salazar, tia materna d'Heribert, tan marassa com la ~~propia~~ mare dels seus nebots, en tenia cura. No cal dir que es lliurava a la seva tasca en cos i ànima.

Els primers dies d'ésser a Girona, Heribert semblava refer-se. Menjava una mica més i estava més animat. Però no era sinó ^{la} il·lusió de la millora. Aviat tornà a decaure. La febre no baixava i el malalt seguia tossint. Havia perdut l'esperança de guarir-se. Parlava sovint de morir. De tant en tant demanava a Eufèmia Salazar: «Oi, tieta, que m'enterrareu ^{eu al} cementiri de Santa Eugènia? És tan bonic!» El de Barce-lona és massa gran i massa lluny de casa. Mai no m'hi vindríeu a veure». Ho deia tranquil·lament, sense cap mena d'angúnia, com si la vida no tingués cap encís per a ell.

En morir, amb prou feines tenia quinze anys. En feia pocs que els Bertrana vivien a Barcelona. La pèrdua del noi, seguida de prop per la d'una de les noies, la silenciosa i feinejadora Helena, semblava confirmar, a Bertrana, allò que sempre havia temut: que a Barcelona, l'esperaven tota mena de calamitats i desastres. La urbs era un monstre inhumà, devorador de fills i d'il·lusions, engendrador d'homes mentiders, ambiciosos, egoistes. Bertrana s'hi sentia perdut, solitari, ofegat en lluites estèrils. Estava convençut que ell sol

era el responsable de la mort dels seus dos fills. «Si hagués seguit els estudis d'enginyer industrial, es deia, potser ara seria director d'una fàbrica o, al menys, guanyaria un bon sou. Hauria pogut alimentar com calia els meus fills, procurar-los aires sans i evitar que se'm morissin.»

Obsessionat per aquesta idea caigué en una forta depressió. Plegà d'escriure. Les quartilles i la ploma li causaven horror. Ni l'esposa ni les dues filles que li restaven, no ^{el} podien consolar ~~la~~. Va haver de deixar «L'Esquella de la Torratxa» i «La Campana de Gràcia». Els seus silencis lúgubres, les seves cares llargues, les seves llàgrimes incontenibles, el feien inepte a la feina que Antoni López li havia encomanat. No sé si l'editor va acomiadar-lo o si ell va deixar d'anar-hi, simplement.

S'havia quedat sense feina.

La Menuda tampoc no gastava massa salut. La coratjosa Neus Salazar, es ~~con-~~ ~~sagrà~~ a tenir cura de tots dos. No oblidava els fillets morts. No els oblidaria mai més. Aquella ombra luctuosa es projectaria damunt tota la resta de la seva vida. Però no en parlava. No es queixava. No plorava.

Una ^{segada} ~~volta~~ més, els excel·lents amics de Prudenci Bertrana acudiren en socors del malaurat pare i admirat escriptor. Xavier Montsalvatge li procurà un recés hospitalari al peu del Montseny. En aquell ambient pagesívol, quiet i saní, pare i filla recobraven les forces a poc a poc.

En l'endemig, l'altra filla havia començat a guanyar el pa de la família. Tocava el violoncel. Formava part d'una petita orquestra. ^{actuava} ~~se produïa~~ cada nit en un cafè. El diumenge al matí anava a portar la setmanada als pares. Aquests foren els únics ingressos de la família Bertrana durant algun temps.

Neus Salazar seguia fent miracles d'economia domèstica. Bertrana s'anava refent. El temps ~~xxxxx~~ esmortel·la les ferides causades per la mort dels dos fills.

Alguns mesos després, l'escriptor tornava a la brega literària.

Prudenci Bertrana anomenava ^{«la} ~~La Cabreta~~ a una de les seves filles. Aquesta

71

~~La futura violoncellista~~

noia havia hereditat la forta constitució del seu pare i també el seu amor a la naturalesa. Li agradava ^{de} trescar per les muntanyes, (d'aquí el nom de «Cabreta») ^{d'}enfilarse als llocs perillosos, ^{de}vorejar precipicis... No coneixia el cansament ni el vertigen. Era capaç de caminar hores i més hores amb el mateix ^edalit. En companyia del seu pare, havia arribat a fer a peu uns trenta quilòmetres en un dia.

Bertrana ^{se} es sentia orgullós d'aquesta filla. Era alegre i decidida. No els havia donat mai cap maldecap per la seva salut. Sens dubte és per aquest motiu que Prudenci Bertrana es mostrava envers ella menys sol·lícit i molt més sever que amb els altres. El que perdonava a qualsevol dels fills, no ho hauria perdonat a ~~«La Cabreta»~~. Quan descobria una entremaliadura, anava de dret a ella, li feia un crit o li ventava plantofada sense escatir qui ^{l'estropici} havia fet.

«La Cabreta» tirava per escriptora. Contràriament al que la lògica pot fer creure, la noia no escrivia per esperit d'imitació. Goso ~~a~~ dir que va començar abans que el seu pare. Ell va escriure la seva primera composició quan tenia prop de quaranta anys. Ella encara no en tenia deu i, amb prou feines sabia escriure en un cartipàs, quan va començar ^{ndre} a compondre un poema patriòtic. El poema començava així: «~~Catalunya, pàtria meva, qui són els teus enemics?~~».

^{de} L'enemic era segurament l'àvia materna, castellana de soca ~~materna~~, que no va dir ni comprendre un sol mot de català en la seva vida. La devia haver renyada perquè parlava català amb la minyona. Aquest reny va desvetllar la catalanitat de la nena. S'havia tancat a la comuna i, agenollada a terra, fent servir el seient de taula, escriví amb un mal llapis, en una ~~fulla~~ de llibreta, la seva primera composició.

En aquella llar ^{eren poc des} s'encoratjava ^{ven} poc les precocitats i proeses dels menuts. La vida ^{resultava} era massa difícil, la mainada era educada amb una austera severitat.

El poema de «La Cabreta» era un pur esplai sentimental. L'autora no el va mostrar a ningú (^{no} No crec que ^{ho haguem de} tingueren ~~que~~ deplorar ~~ho~~). Algun temps després,

escrivía un conte. El mostrà al seu pare. Prudenci Bertrana el llegí i el va desaprovar. Acusà ~~a~~ la nena de plagi i li prohibí que seguís escrivint. Ella, desil·lusionada i ferida, es féu un tip de plorar d'amagat de tothom. No era veritat que hagués copiat el conte. L'hi havia inspirat una lloca i els seus pollets mentre estiuejava al Mas Espriu de L'Esparra, amb la família.

Com que sentia una autèntic^a vocació d'escriptora, continuà escrivint. Però ja no ho mostrà a ningú més. Tenia por que ^{no} la renyessin o se'n mofessin. Composava ^{nia} contes, impressions personals i fins una novel·la filosòfico-sentimental escrita en castellà i en primera persona. Es titulava "Yo". Per ~~a~~ no enutjar el seu pare, ho amagava tot en el calaix d'un vell cosidor. Més tard, quan se'n va anar a estudiar a Suïssa, la mare va donar el moble a una minyona i tota aquella literatura jovençana va anar a raure Déu sap on. (Repeteixo que no crec que es perdés gran cosa.) El més curiós d'aquest detall és la coincidència d'haver triat per a la seva primera novel·la, escrita ben abans dels quinze anys, el títol "Yo", el mateix que ^{trià} Prudenci Bertrana, alguns anys després, quan ja en tenia uns cinquanta, per a les ~~memòries~~ memòries d'un metge filòsof : "Jo!"

Prudenci Bertrana no havia volgut que la seva filla conreés la literatura. Li féu estudiar música. Ella va haver d'esperar encara alguns anys perquè el pare li permetés escriure. Des dels Alps Bernesos, on havia anat a treballar, li enviava unes llargues cartes. Prudenci Bertrana s'hi entusiasmà. L'encoratjà a dedicar-se a la literatura. Va fer exactament el contrari del que havia fet quinze anys abans.

Pare i filla eren els millors amics del món. S'enteni en la majoria dels punts, ètics i estètics, i res no els abellia més que passar l'estona plegats. Quan Prudenci Bertrana feia de crític teatral a «La Veu de Catalunya», pare i filla solien anar al teatre ^{junts} junts. En tornar, xerraven interminablement a la cuina, on havien anat a escalfar-se un bol de llet. Durant els entreactes, Bertrana havia escoltat en silenci els comentaris dels al-

tres crítics, amb els quals rara vegada estava d'acord. En arribar a casa sorgien els comentaris abundants i sincers, sovint apassionats, entre pare i filla. Aquesta posseïa un esperit crític molt agut i, en parlar lliurement amb ella, Prudenci Bertrana ^{se} es sentia feliç. S'estaven drets a la cuina fins a la matinada, comentant, discutint.

A tots dos els agradava ^{de} recitar escenes ^{com} més dramàtiques millor, de les comèdies més cèlebres del repertori teatral castellà: "Don Alvaro o la fuerza del sino", "El Gran Galeoto", ^{de} de preferència s'esplaiaven amb fragments de "Don Juan Tenorio" ~~ixaltats dramàtics~~ Imitaven la veu ^m enfàtica i grandiloqüent dels grans actors i també el gest. Després de la mort de l'avi Salazar, la vídua i la filla soltera, havien anat a viure amb els Bertrana a Barcelona. I, junt amb Neus Salazar i la Menuda, ^{de vegades,} i a voltes, també algun amic íntim de la família, ^{en} assistien a aquestes escenes. Prudenci Bertrana i la seva filla gran, armats de bastons a guisa d'espases, simulaven terribles combats entre dos enemics. Mentre ho feien parlaven d'honor ofès, d'enemistat i d'odi eterns, improvisant o recordant les paraules dels autors clàssics. L'avia ho escoltava amb serietat, com si la cosa anés de debó, La mare i la tia reien i aplaudien. La Menuda també s'hi engrescava. Sentia una gran admiració ^{en} envers la seva germana gran, la vitalitat i l'eloqüència de la qual li semblaven inimitables.

Quan Bertrana i "La Cabreta" estev^m sols fent xerinxola, hom els hauria pres per dos vaillets entremaliats. ^{De vegades,} A voltes, quan alguna persona de la família s'acostava, Prudenci Bertrana deia a la seva filla arronçant el cap entre les espatlles i posant-se el dit ^{darrere del nas:} "«Calla, calla, que venen els grans»"

Aquest pare de quatre fills, ^{als quals ha consagrat la vida,} enmendat de cada un d'ells, amarat de paternitat ~~tenia~~, arriba a l'la vellesa amb la llar desproveïda de joventut i d'alegria, ^{al contrari,} plena d'absències doloroses. Cap dels quatre fills no es troba allí per acompanyar i alegrar els ^{seus} darrers anys, ~~de la seva vida~~. En la seva inguarible enyorança, en la seva desesperació silenciosa, Prudenci Bertrana es refugia més

que mai en la literatura. Escriu ~~no~~ L'Impenitent,⁴ darrer volum de la seva trilogia autobiogràfica. Es disposa a reviuere, bo i escrivint-los, els drames més punyents de la seva existència, sens dubte amb l'esperança ^{de} de slliurar-se, poc o molt, d'aquella feixuguesa que l'ofega, d'aquella obsessió que el perse-gueix. És una de les obres més penoses i, també, més febles de l'autor de "Jose fat". Sembla com si aquell pare inconsolable volgués tornar a engendrar els seus fills, fent-los reviuere amb la seva ploma i gaudir, un cop més, d'aquella amorosa companyia. A mig camí li'n manca el coratge. La narració perd l'equilibri. L'autor navega, sense timó, en un mar d'amargueses. Va a la deriva per les aigües tempestejades de les evocacions familiars. El pare s'hi ha llençat temeràriament, l'escriptor s'hi estanca i el lector, superficial o apressat, troba en aquest ^{darrera} obra de Bertrana, una manca d'unitat i un excés de patetisme. Comprenent-ho, encara que ja embrancat en el tema, l'autor vol rectificar, fer concessions al públic. Tem que, si descriu detalladament tal i com en tenia el propòsit en començar, les malalties i la mort dels tres fills i l'absència de l'única que viu encara, la novella ^{no} resulti massa tènica. Bertrana ^{aspira a} (trobar un terme mig entre la tràgica realitat i una verossimilitat més equilibrada) ~~no~~ ^{semblança} voltes l'escriptor per sincer que sigui, ha de dessificar la pròpia realitat per a no semblar ^{semblant} inverossimil però Bertrana no voldria renunciar a descriure la malaltia i la mort de cada un dels seus fills, i, a força de torturar la seva imaginació, arriba a ^{resoldre-ho} ~~solucionar-ho~~ amb una ~~ext~~ ^{ext}anya compromissió. Com he dit ^{en} ~~en~~ altre lloc, renuncia ~~literàriament~~ ^{literàriament} a la paternitat d'Heribert Bertrana. Descriu la seva malaltia i el ~~seu~~ ^{seu} traspàs com si fossin els del fill d'un company de redacció. Però ell sap que ~~ella~~ ^{ella} parla ~~del~~ ^{del} seu propi fill i, coratjosament, dolorosament, no negligeix cap detall del drama, convençut que la seva novella ~~guanya~~ ^{guanya} interès.

Quan es tracta d'Anna-Maria, (llegiu ^{He} plena) Bertrana burja sense pietat en la seva ~~pròpia~~ ^{pròpia} ferida. No ~~estalvia~~ ^{estalvia} cap particularitat d'aquella mort ~~xxxx~~

que mai en la literatura. Escriur "L'Impenitent", darrer volum de la seva trilogia autobiogràfica. Es disposa a reviure, bo i descrivint-los, els drames més punyents de la seva existència, sens dubte amb l'esperança de lliurar-se, poc o molt, d'aquella feixuguesa que l'ofega, d'aquella obsessió que el persegueix. Es una de les seves obres més febles, més ~~carereses~~ ^{penoses}. Sembla com si aquell pare inconsolable, volgués tornar a engendrar ~~aquests~~ ^{aquests} fills enyorats, fer-los reviure amb la seva ploma i gaudir un cop més d'aquella amorosa companyia. A mig camí li'n manca el coratge. La narració perd l'equilibri. L'autor navega sensa timó en un mar d'amarguesa. Va a la deriva per les aigües tempestejades de les evocacions familiars. El pare s'hi ha llençat temeràriament, l'escriptor s'hi estanca i el lector superficial o poc avisat, troba en aquesta darrera obra de Bertrana una manca d'unitat i un excès de ~~patetisme i de dramatisme~~ ^{patetisme i de dramatisme}. ~~Situacions dramàtiques~~ ^{Situacions dramàtiques}. Comprenent-ho, encara que ja embrancat en el tema, l'autor vol ^{rectificar} fer concessions al públic. Tem que si descriu detalladament tal i com en tenia el propòsit en començar, les malalties i la mort dels tres fills i l'absència de l'única que viu encara, la novella resulti massa patètica. Bertrana vol trobar un terme mig entre ~~el seu desig de lliurar la seva ploma al servei de~~ ^{una} la tràgica realitat i ~~la~~ ^{una} verossimilitat més equi-
librada (a voltes l'escriptor, per sincer que sigui, ha de moderar ^{dosificar} la pròpia realitat) ~~la verossimilitat, repeteixo~~ ^{fer-la més assequible a un lector ordinari.} ~~els drames que viu el seu pro. tago- nista~~ ^{de "L'Impenitent"} (Innocenci Aspriu (llegiu Prudenci Bertrana) Pero Bertrana no voldria renunciar a descriure la malaltia i la mort de cada un dels seus fills i, a força de torturar la seva imaginació, arriba a solucionar-ho amb una estranya compromissió ^{com he dit en altre lloc:} (renuncia ~~literàriament~~ ^{literàriament} a la paternitat d'Heribert Bertrana. Descriu la seva agonia i el seu traspàs com si fossin ~~els~~ ^{els} del fill d'un company de redacció ~~del protagonista~~. Però ell sap que està parlant del seu propi fill i dolorosament, coratjosament, no negligeix cap detall del drama.

Quan es tracta d'Anna-Maria, (llegiu Elena) Bertrana burja ~~despietadament~~ sense pietat en la seva pròpia ferida. No s'estalvia cap particularitat

~~aquella mort~~ sobtada i fins descriu l'enterrament que ell presidia, el qual ni els anys ni les dolors novelles, no li han fet oblidar. Però, quan arriba el moment de la descripció de la decadència física i de la desaparició de la Memda, l'escriptor s'atura, impotent. Lluita amb un sofriment intolerable. Vol i no ^{es} pot decidir-se a escriure la tragèdia més fonda de la seva vida. La ploma se li atura, sent com la mà li tremola, com el pit se li omple de sanglots i els ulls se li amaren de llàgrimes.

Torna a engrapar la pluma, torna a provar d'escriure: un cop, dos cops. Quants cops encara? ~~Saps~~ ^{Només} ell ho sap. Es sent vençut. Renuncia a escriure i fins a evocar allò que sobrepassa la seva capacitat de sofriment: la llarga agonia i la lúcida mort de Cèlia. Li sembla sentir encara aquelles paraules inoblidable: "Inc fred, molt fred. Es el fred de la mort!"

Prudenci Bertrana es cobreix el rostre amb les mans i plora. No ho escriurà, no li és possible..

Mentre Bertrana ^{ria} composava "L'Impenitent" i creia encara que tindria el coratge de descriure la malaltia i la mort dels seus tres fills, insinua, per ací i per allà, la manca de salut de l'Angelina (llegiu Cèlia) I, sense que el lector pugui endevinar per què, el novellista abandona el personatge. No se'n parla més. Arriba el final de la novel·la sense que ^{conseguem} la més gran tragèdia de la família Aspriu (Ara ja sabem perquè.) Les pàgines finals d'aquesta novel·la de Bertrana són també les darreres pàgines de la seva vida.

L'autor ha traslladat el seu protagonista a l'ampla plana de l'Alt Empordà. Innocenci Aspriu ^{el} (continuem ~~seguiu~~) llegint Prudenci Bertrana) va en ^e cerca de la seva esposa a l'estació de Sant Miquel de Fluvià, Camina sense presses assaborint, una vegada més, l'encís del camp solitari. S'atura a reposar en un marge i allí va a raure, també, un altre caminant. Li demana una informació local.

Parlen una estona. I, tot d'una, el vell descobreix que el jove és un aprenent de literat, alhora que l'altre descobreix que el ^{ell} és Innocenci Aspriu, el famós prosista. L'aprenent es declara admirador i deixable del mestre.

Aquest paràgraf descobreix un dels darrers anhels de la vida de l'escrip-

tór : ésser llegit i admirat per les generacions futures, ^m commoure-les amb la seva prosa, fer que amin la naturalesa i els seus rústecs herois.

L'esposa d'Innocenci Aspriu no arriba. Ell se'n ¹ torna a Sant Pere Pescador pels corriols dels sembrats. En penetrar ^a en la seva cambra, el primer que fa és contemplar una fotografia de les seves filles (No diu quines, i el detall és probablement inventat; no oblidem que es tracta d'una novella i que l'autor té el dret d'emplear ^{utilitzar} la seva imaginació més o menys fecunda). No diu que siguin mortes, Però ens fa saber que davant d'aquella fotografia, com si fossin imatges d'un altar, hi ha tothora flors camperoles. Innocenci Aspriu contempla els retrats i creu llegir ^{una tímida acusació} en els ulls de les seves filles. (no oblidem que el fill figura com éssent-ho d'un company). El pobre pare es pregunta si no seria just ^{d'} ofrenar-los, en desgrecge, totes les obres d'ell cremant-les i esventant-~~he~~ les cendres. Fa un sondeig mental, profund, minucios i desesperat de la seva ànima. Descobreix, amb horror, que és una ànima impenitent. Això vol dir que Prudenci Bertrana, malgrat les morts i les absències, no es penedeix d'haver triat la literatura com a professió. «Però avui ¹ escriu els ulls d'Anna-Maria i d'Angelina ^(continuen) ^{H2} seguint llegint Elena i Cèlia) s'han endolcit, el ¹ llur esguard és el de sempre. Ve de lluny, tris i amorós, suavitzat, altrament, per un lleu matís de clemència.»

Aquestes són les darreres línees de "L'Impenitent". Ens duen ^{el testimoniatge} ~~la certesa ab-~~ ^{irrefutable} solta del darrer pensament de Bertrana: l'inguarible enyorança dels seus fills i la certesa absoluta de la seva vocació ~~de~~ literària.

Els amics.

A la dissort econòmica i sentimental de l'escriptor, es barreja, ara i adés, el miracle de l'amistat. Tot el llarg d'aquesta existència difícil i dolorosa, i en els seus moments més dramàtics, sorgeixen homes i dones de cor, capaços de comprendre, amar i ajudar, moralment i materialment, Prudenci Bertrana.

Aquest home tímid, esquerp, curt de paraules i sobrer de sinceritat, amb prou motius per a no gastar massa bon humor, posseïa, en canvi, el do d'atraure molta gent. Era incapaç d'afalagar a ningú, ni de dissimular el que no li agradava. No coneixia ni desitjava conèixer cap d'aquells trucs i regles socials que converteixen un home, poc culte i perfectament mediocre, en un home brillant; un home aspre i geniut, en un home amable. En una societat civilitzada i intel·lectualitzada, els components de la qual semblen saber-ho tot i no dubtar del que s'ha de dir o de fer, en el moment precís que s'ha de fer o de dir, Prudenci Bertrana es sentia perdut. No brillava mai per la seva conversa, i encara menys per la seva rèplica fàcil i oportuna. Això no vol dir que el que els altres feien i deien el deixés indiferent. Al contrari. Ho escoltava tot i ho sentia tot, però no sabia o no volia exterioritzar les seves reaccions. En canvi, quan es trobava voltat de veritables amics, i, encara millor, voltat de dos o tres amics, esdevenia conversador, atractiu i brillant, d'una ironia plàcida, i fins faceciós i rialler.

Els qui l'han tractat íntimament ho saben. I els pocs que encara viuen us ho confirmarien si els ho demanessin. Els seus temes preferits eren les seves aventures cinètiques; les fetes i dites dels seus companys de cacera, homes rústecs de l'Esparra o de Sant Pere Pescador; les gestes i els fracassos dels gossos perseguidors; els drames de les perdus i de les llebres.

Els seus millors amics (no vull dir els més afectuosos i comprensius ni els més generosos, sinó els més íntims, lligats a una certa època de la seva vida particularment transcendent) són els de Girona: Carles Rahofa, Xavier Mont-

delvatge, els germans Viver, Miquel de Palol, Rafael Masó i, potser, algun⁷⁸
altre que jo no recordo. Ells l'acmpany~~en~~^{en} i l'ajud~~en~~^{en} en els moments més
drammàticament perillosos : quan perd~~l~~^{cap} l'heretat i totes les seves il·lusions
de bosquerol decidit a no amar ni servir^(cap) altra divinitat que la Mare Natura-
lesa. En la tremenda davallada que converteix el propietari rural en home
arruïnat sense ofici ni benefici, aquest grup d'amics, el salva, potser, d'una
catàstrofe. Ells l'ajuden a descobrir i a afermar la seva vocació d'escriptor,
l'ajuden també, a ocupar pràcticament les seves facultats de pintor i a guan-
yar el pa de la família. L'orienten, l'encoratgen en els moments d'indecisió,
de vacil·lació artística i literària.

En sortir de Girona, Bertrana perd~~x~~ no solament la communió diària amb
la incomparable Seu i el barri gòtic, la visió de la Vall de Sant Daniel, les
Pedreres i Montjuic, amara~~ts~~^{ats} de poesia, sinó la frequentació d'aquest grup d'
amics, companys també de romiatges romàntics, de divagacions infinites, pedrera
de futures narracions literàries.

L'amistat de Santiago Rossinyol, i la~~x~~ especialíssima amb Diego Ruiz, també
pertanyen a aquesta època gironina, quan Bertrana era encara jove. De la del
gran humorista i excel·lent pintor de jardins, no pot Bertrana gaudir~~ne~~^{en} massa.
Rossinyol és un inquiet, un~~x~~^{un} viatger constant. Avui és a Girona, demà a París,
ahir era a Barcelona, demà serà a Madrid o a Aranjuez.

Diego Ruiz, ocupa el^(de director) càrrec d'un Asili d'Alienats, prop de Girona. Bertrana
li resulta interessant. Diego Ruiz també interessa^(a) Bertrana. La personalitat
extraordinària del metge, filòsof, amb la seva original intel·ligència, i il·lumina
tot un període de la vida del meu biografiat. Puc assegurar, sense por d'er-
rar-me, que Diego Ruiz és, per a Prudenci Bertrana, una pura fascinació. Aquella
memòria prodigiosa, aquella conversa brillant, aquell accent especialíssim,
tot contribueix a l'enlluernament passatger del gironí, un poc ensopit en
la grisor de les velles pedres, en el silenci provincià, en les clarors d'un
cel suavíssim.

Si Bertrana ho hagué ^{s)} volgut confessar, sabriem, per la seva ploma, tant ^f sincera, per altra banda, el doble procés d'encantament i de desencantament relatiu a Diego Ruiz. Tots dos homes són morts, i també la majoria dels testimonis d'aquella època. Resta el meu testimoni i el menys directe, però, bastant significatiu, de la novel·la "Jo!". El meu es basa en la meua memòria. Recordo perfectament Diego Ruiz. Venia a casa quasi diàriament. Prudenci Bertrana anava a casa seva, dia per altre. Diego Ruiz, la seva família, els seus col·laboradors i els seus pacients ^xeren per a l'escriptor, un espectacle interessantíssim. Es possible, quasi segur, que no pensava en ^q para a fer-ne una novel·la, simplement: s'hi esbargia.

Quan els dos homes estaven plegats, oblidaven la ^{resta} ~~l'alta~~ del món. Diego Ruiz, parlava ^{sempre} excitadíssim. Prudenci Bertrana l'escoltava amb una expressió d'embadaliment que jo no he oblidat.

El testimoni de "Jo!" ens demostra ^{que} ~~com~~ l'idol es convertí ^a poc a poc en matèria corruptible. L'autor no jutja el personatge. Es limita a descriure'l. Té l'habilitat d'escriure la novel·la en primera persona. Carrega tota la responsabilitat dels seus actes al ^{mateix} propi protagonista. Però el lector avisat, no pot deixar de ^{descobrir} ~~comprender~~ que aquell extraordinari personatge, tan cruament, tan despietadament dibuixat per l'autor, ja no és el seu amic. Em consta, però, que ho ha estat, i que fins li deu una certa gratitud per les llargues hores hospitalàries i amables que ha passat en la seva companyia.

No sabem en quin moment l'amistat comença a decaure ni en quin altre moment Diego Ruiz deixa d'ésser definitivament l'amic de l'escriptor per a convertir-se en pedrera literària.

Sembla que, en llegir la novel·la "Jo!", Diego Ruiz projectà una venjança. Començà ^{a endegar} a escriure una ^{altra} novel·la. S'havia de titular: "Tu". El protagonista era Prudenci Bertrana. Però no crec que arribés a publicar-la, potser ni ^{a escriure-la} ~~solament a dur a cap~~.

Molts anys després, en una evacuació de Girona, Diego Ruiz ^{redacta} ~~escriu~~ i publica

en una revista ^{es} ~~estranjera~~, un comentari sobre Prudenci Bertrana. Sens dubte per a ~~satisfere~~ la seva rancúnia, no del tot ~~estingida~~, ^{el} tracta d'«almogàver».

A Barcelona, el mateix que a Girona, Prudenci Bertrana troba sinceres i bones amistats. Aquí, com allí, sort en té, més d'una vegada.

Em confesso incapaç de recordar tots aquells que l'admiren, i l'estimen i l'ajuden durant la seva llarga estada a la capital. Malgrat la seva implacable rancúnia a Barcelona, a la qual atribueix totes les seves malvestats, és, precisament a Barcelona, on l'escriptor rep l'empenta definitiva que el situa en el primer rengle dels prosistes catalans. Però Prudenci Bertrana, home rural per excel·lència, perseguit per la dissort, triga alguns anys a reconèixer-ho. En l'endemig, es capta la simpatia i l'apreci d'homes de lletres i també de particulars. En la redacció de «El Poble Català», en la revista francòfila «Iberia», i, més tard a «La Publicitat» i a «La Veu de Catalunya» i, potser (per què no?) a «L'Esquella de la Torratza» i a «La Campana de Gràcia», Bertrana compta amb companys excel·lents. Marius Aguilar, castellà catalanitzat, es converteix en un admirador i amic incondicional. Organitza un àpat per a celebrar la incorporació de l'escriptor gironí a la vida literària barcelonesa. Tradueix al castellà la seva novel·la «Ernestina», que apareix en aquesta llengua abans d'ésser publicada en català, sota el títol de «Laeta Gladina».

Claudi Ametlla fa entrar Bertrana a la redacció de «Iberia», que administra i dirigeix en persona. L'encoratja i el distreu quan el veu massa capficat o esmaperdut. L'invita a ~~sapar~~ ^{an} a establiments modestos, principalment a ^a ~~ca~~ el Beco del ^a ~~Racó~~, l'hostal famós del barri de la catedral, destruït per les bombes durant la guerra d'Espanya. No hi mengen plats refinats, però sí, sans. Claudi Ametlla ^{els} ~~ho~~ fa amanir amb xampany, que beuen a raig de porró. «En aquestes ocasions, Bertrana, oblidat ^{va} per un moment, les seves tragèdies familiars, ~~no en diu~~ Claudi Ametlla. Conversava i reia animadament. Aquell era el veritable Ber-

trana, eloqüent, transfigurat. Parlava de les seves excursions, de les seves caceres en terres gironines. Per una estona era un home feliç. Això ho diu Claudi Ametlla, i jo ^{hi} afegixo: ~~no~~ ^{se} ho era perquè es sentia comprès i estimat el mateix que em passa a mi i a qualsevol altre.

Ramon Vilaró fou un altre gran amic de Prudenci Bertrana. Havia fundat una tertúlia a la seva botiga del carrer de Ferran. A la dita tertúlia, hi concorrien literats de totes les branques: poetes (recordeu el «Ventall del Poeta» organitzat per la penya Vilaró), prosadors, comedidògrafs, i també simpatitzants de les lletres i de les arts catalanes. Vilaró era, per a Bertrana, més que un simple company de tertúlia. Era un gran amic. Sermonejava sovint l'home poc pràctic que era Prudenci Bertrana, i aquest l'escoltava amb una lluisor irònica a la mirada i un mig somriure de biaix.

A la tertúlia de Vilaró, estèvingué, entre altres, un fet digne d'ésser contat. La reconciliació de Prudenci Bertrana amb Víctor Català. Havien esdevingut enemics gràcies a un article publicat per cert periodista, evidentment, mal intencionat. Catarina Albert, que m'ho ha contat més d'una vegada, no recorda ni el nom del periodista ni el del periòdic. En ~~esta~~ ^{aquella} crònica, el periodista atribuïa a Víctor Català unes paraules despectives adreçades a una obra de Bertrana. Aquest, en llegir-la, reaccionà amb violència. Va escriure una resposta poc galant, que ^{fou} ~~es~~ publicat ^{da que e}, i Catarina Albert llegí. En trobar-se, per casualitat, a la tertúlia d'en Vilaró, sembla que Caterina Albert abordà Prudenci Bertrana amb aquestes paraules: «Déu vos guard, il·lustre enemic». Diu que Bertrana va respondre amb una mena de gruny. Seguiren les explicacions. Es posà en clar que Catarina Albert, ^{segons escrivia} ~~en~~ ^{havia afirmat que ella} ~~era~~ ^{no era capaç} ~~de~~ ^a ~~escriure~~ ^{Victor Català} un llibre com aquell (potser es tractava de Josep?) ^{volia dir}, modestament, que no tenia prou talent per a fer-ho.

Així m'ho ha explicat la il·lustre escriptora, afegint que, d'ençà de llavors, els dos pretesos enemics restaren amics per tota la vida.

Amb l'escriptora Carme Karr, també compositora i gran amiga de la família Bertrana, sembla que hi hagué ~~també~~ ^{així mateix a} algun ^{de} topàst. La senyora Karr es mostrava contrària a certes crueses de llenguatge en alguna de les obres del meu biografiat, i, aquest, no estava disposat a rectificar. El seu temperament excessivament sensible i violent, no suportava certes interferències, que considerava fora de lloc, fins i tot si es tractava d'una bon^a amic^a. Aquest incident els mantingué separats una colla d'anys.

Una amistat cordialíssima unia el doctor Leandre Cervera amb Prudenci Bertrana. Amistat que, solament la mort, va trencar. Leandre Cervera era també el metge de la família. Tingué cura de la Menuda i també del ^{mateix} propi Bertrana, el qual, uns vint anys després de la mort d'aquesta filla, perdé també la seva meravellosa salut. El doctor Cervera, malalt, com Bertrana, del cor, pujava sovint els cent ~~vuit~~ esglaons que menaven al pis del seu amic, per a visitar-lo i animar-lo.

Els amics ~~metges~~ sempre havien representat un paper important a casa dels Bertrana. Assitien els malalts i acompanyaven i animaven els que estaven bons. Ja a Girona, quan la mainada de Prudenci Bertrana estava malalta, l'assistia, competentment i generosa, el doctor Jaume Figueres. Més tard, a Barcelona, durant les èpoques catastròfiques de malalties i de morts, els doctors Balcells, Pla i Armengol, Girona, Sayé. Bosc Uzelai, Gabré, Bordes, Salvador Vives, amics i admiradors del meu biografiat, visitaven tota la família de l'escriptor i el ^{mateix} propi escriptor, com ^a amics desinteressats i devotíssims.

Més tard, ja vell i sense cap fill ^{a casa} prop (tres morts i una absent) el matrimoni Bertrana féu la coneixença del doctor Àngel Soler Daniel, de Vilada. Bertrana estava entusiasmat amb la majestuosa bellesa d'aquell indret. Gràcies a l'ajuda eficacíssima del Doctor Soler, Bertrana, la seva esposa i la cunyada que vivia amb ells, varen poder passar ^{tranquil·lament} a Vilada, els darrers mesos ~~tranquil·lament~~ de la guerra. Hi restaren quasi dos anys, estiu i hivern, lluny de

les matances de civils i dels bombardeigs. Allí feren la coneixença de la família Biosca-Jover, amb qui compartiren les angoixes de la revolució.

Entre els bons amics de Prudenci Bertrana cal també posar en un lloc ~~seu~~ eminent, el poeta Joan Draper, prou jove per a ser-li fill i, malgrat aquesta diferència d'edat, identificat en tot amb ell. Joan Draper va acompanyar i ajudar Bertrana en les èpoques més difícils i doloroses de la seva vida. Va fer valdre la seva influència perquè li concedissin un càrrec a l'Ajuntament de Barcelona. També s'encarregà de fer entrar la Menuda, en un col·legi de monges. Encoratjà i fins col·laborà amb Prudenci Bertrana. (Varen escriure plegats, la lletra d'una ^s ^s ~~zarzuela~~ : Bertrana, els diàlegs; Joan Draper, els versos, destinats a ésser posats en música.)

Però els més grans amics de Prudenci Bertrana, els que jo reconec com ~~els~~ els preferits de la seva ~~madre~~ ^{madresa}, foren Alfons Nadal i Joaquim Buigas. Encara que profundament absorbit pel seu treball literari (Bertrana, amb la ploma a la mà, era inlassable), en oír una ^{sentit} d'aquestes dues veus, ^{corrent} enfundava l'estilogràfica i es disposava a oblidar el seu treball. Alfons Nadal era un excellent escriptor i entusiasta admirador de Bertrana. Venia molt sovint a casa. Les seves visites espontànies, així com les de Joaquim Buigas, eren un veritable esplai per al meu biografiat. Ambdós eren grans conversadors. Nadal, amb una veu baixa, una mica àtona, comentava persones i llibres. Joaquim Buigas, amb la seva veu sonora i vibrant, contava les seves aventures de gauxo a la Pampa, i les fetes i dites dels indis. Era ^{un} tan extraordinari ^{un} narrador, que Bertrana podia passar hores i hores escoltant-lo. La conversa amb Buigas li feia oblidar els seus mals-de-cap i fins les seves penes.

A tots aquests goigs sentimentals i intel·lectuals posà fi la guerra d'Espanya. Nadal hi sobrevisqué poc temps. Joaquim Buigas tingué més sort. Però Bertrana ^{la} passà tota ^{sencera} ~~la seva~~ vida entre Vilada i Sant Pere Pescador, ben lluny dels seus estimats amics.

En acabar la guerra, Prudenci Bertrana, tornà a Barcelona. Sovint anava a veure Buigues a la seva finca de Bellaterra. Hi passava uns dies en família, hi pintava paisatges. Justament el dia 21 de novembre de l'any 1941 hi havia d'anar. No ho féu perquè plovisquejava i, a Bertrana no li agradava el camp sinó assolellat. Ho deixà per l'endemà. Però l'endemà, a l'hora d'agafar el tren elèctric, ja jeia en el seu llit de mort, a Roger de Llúria, 4.

Prudenci Bertrana, ^{mal}grat el seu posat sorrut i pagesívol, i el seu tarannà poc comunicatiu, cultivava força l'amistat femenina. No era de cap manera un conquistador, però, sentimentalment, li agradaven força les dones. Va tenir grans amigues, i, goso a dir, que algunes d'elles, a més d'admiració, sentien envers ell una mena de tendresa semblant a allò que els francesos anomenen amitié amoureuse. Mai no se li va conèixer cap aventura extraconjugal, però, en llegir les seves obres, s'endevina, ara i adès, una afecció particular envers una o altra de les seves heroïnes. Hom s'adona, que més d'un cop, va sentir-se platònicament enamorat d'elles. En "Naufrags", per exemple, descriu la gelosia d'una manera tan perfecta, que el lector comprèn que algun cop l'havia sentida. I no era certament Neus Salazar, la dona pura i casta per excel·lència, que la hi inspirava. En "El comiat de Teresa", el lector o l'espectador, (es tracta d'una obra de teatre) descobreix que el protagonista és el ^{mateix} ~~pro-~~pi Bertrana, i, la deixabla que es fa monja, una deixabla seva de Girona que, efectivament, va entrar en religió.

D'aquestes amistats amoroses, ^{em} podem parlar-~~nos~~ amb tota llibertat i amb tot respecte. Són normals, són comprensibles i, potser, necessàries a tot home sensible, que, per altra banda, viu honradament i castament la seva vida matrimonial.

Bertrana era un home de principis. No crec que sigui absolutament necessari de fer-ho constar en la seva biografia, però, tampoc no crec que calgui passar-ho per alt. La seva vida familiar, ho repetim, era un constant exemple

de fidelitat conjugal i, moltes d'aquestes amigues que l'estimaven tendre-
ment, també estimaven, i, sobretot, admiraven, la serena bondat, la humil i pro-
funda intel·ligència de Neus Salazar.

Aquella tendència literària de Prudenci Bertrana a caricaturitzar, en al-
gunes de les seves obres, les dones polides, pràctiques i netes, pot fer sos-
pitar al lector que la seva muller pertanyia a un o altre d'aquests tipus fe-
menins, o als tres alhora. Neus Salazar era, en realitat, tot el contrari d'
aquestes burgeses ^{vulgars i mania'tiques} que el seu marit creava per a ^{millor explicar les tribu-}
lacions artístiques i sentimentals dels seus herois masculins, ^{a voltes de vegades} còpia pastada
del seu propi tipus.

Neus Salazar havia de llegir sovint, en les obres del seu marit, una mena
de caricatures més o menys benigne o grotesca, de la seva pròpia persona. ^{Ci}
Carme, de la "Dona Neta", Sebastiana, del "Comiat de Teresa"; Cèlia, de "Naufrags"
Júlia, de "Tieta Claudina", són dones vulgars, materialistes, incapaces de com-
prendre un artista ni un home sensible. Mentre les Tereses, les Ernestines,
les Claudines o les Felices, són dones sublimes, immaterials, idealitzades per l'
autor, que segurament representen l'utòpic tipus que ell s'havia forjat de la
dona, la dona ideal que hauria volgut que existís en algun lloc.

Semms dubte, en una certa època del seu matrimoni, com ja he dit en ^{un} altre
lloc, Prudenci Bertrana va arribar a creure que Neus Salazar no el comprenia.
En realitat, Neus Salazar ho comprenia tot. No solament la sensibilitat i les
aspiracions ^{artístiques} i el dret a somniar ^{del seu marit} (sinó la necessitat que tenien els ^{seus}
fills ^{d'ella} d'alimentar-se, d'esbargir-se, d'educar-se i d'instruir-se.

Prudenci Bertrana, somniador incorregible, no topava, doncs, amb el caràcter
o el temperament de la seva muller, sinó amb la ^{mateixa} pròpia realitat de la vida. I,
aquesta realitat implacable, la representaven la esposa i els fills. Neus Sa-
lazar no era la dona que sospira flairant una flor ni posa els ulls en blanc
escoltant un poema. Poemes i flors tenien per a ella, una gran importància, en

certs moments, i, en altres, una importància relativa.

Les heroïnes de Prudenci Bertrana, com les de la majoria dels escriptors, són una barreja de la imaginació de l'autor i de la realitat (~~quasi sempre,~~ ~~una mica de realitat~~). La imaginació de Bertrana era pobre^a. En llegir les seves obres, hom descobreix, sense pena, qui les hi havia inspirades. Jo sé qui era Ernestina, qui era Teresa, qui era Felisa... i també ^{qui era} ~~Carne~~ ^{Julia} Sebastiana i Carne (i en això no tinc gaire mèrit, perquè ho sabia tothom). ^{Bertrana} Enlairava les unes i rebaixava les altres exagerant el ^{que hi havia de} ~~(bo i de dolent que hi havia~~ en cada una. Afortunadament, cap d'elles no era aficionada a la lectura. Així no li ho van ^{haver d'} ~~poguer~~ ni agrair ni ^{de} ~~retreure~~. ~~Simplement ho ignoraven.~~

En canvi, Neus Salazar, era una lectora aferrissada de tota mena de lectures i, sobretot, de les obres de Prudenci Bertrana. S'hi trobava sovint deformada, caricaturitzada. En patia molt. Més d'un cop, després de la lectura d'una de les novel·les ^{o comèdies} ~~(de~~ Bertrana, ho confessava a les seves filles: «El vostre pare ~~deia~~ ^{deia} té una mala opinió de mi».

Sortosament, els anys i els desenganys, les lluites professionals i les tragèdies familiars, posaren les coses a lloc. Prudenci Bertrana descobria a poc a poc el tresor de bondat ^{d'equilibri} ~~de~~ d'intel·ligència ~~de~~ i de generositat de la seva muller. A la fi compregué que era la més autèntica i sublim de totes les seves amigues.

La vellesa de Prudenci Bertrana ~~no~~ comença, ^{amb} ~~en realitat, fins que esclata~~ la guerra d'Espanya. Sense escola per a ensenyar dibuix a la mainada, sense diari per a publicar-hi les seves crítiques teatrals i les seves cròniques ciutadanes, la seva empenta creadora decau. Fuig d'aquella Barcelona tràgica i embogida, ^{del 36} es refugia a Vilada en companyia de la seva esposa i ^{de la seva} cunyada Eufèmia Salazar. Viu en aquell poblet de muntanya una llarga temporada i els últims mesos de la guerra ^{els passa} a Sant Pere Pescador a casa del seu cosí Salvador Armengol.

En acabar la guerra, tots tres tornen a Barcelona, però Bertrana ja no repren cap de les seves activitats ni pedagògiques ni periodístiques. No torna a l'Escola de Bosc de Montjuïc, on durant anys i anys havia anat a peu cada tarda a ensenyar dibuix a la mainada. L'Ajuntament li concedeix una migrada pensió ^{de} amb la qual han de viure, Déu sap com, l'escriptor i les dues dones. «La Veu de Catalunya» ha deixat de publicar-se. Li ofereixen una col·laboració a «La Vanguardia». Bertrana refusa. ^{Se} ~~Es~~ sent envellit i malalt. ^{Continuarà} Seguirà ^{en català,} ^{sol/} escrivint ^{(per a ell,} ^{segur de no veure publicada,} en vida, la seva obra. Espera, però, que aquell dolorós missatge ~~x~~ arribarà algun dia a les mans i al cor dels seus amics i admiradors. Aquest darrer missatge és «L'Impenitent». La novel·la està virtualment acabada, ^{Només} ~~solament~~ li manquen alguns retocs.

Probablement, Prudenci Bertrana ~~x~~ ha dit en aquella darrera obra ~~x~~ tot el que turmentava cruelment la seva vida de pare i de periodista malaurat. Dels quaranta ~~x~~ als setanta-cinc anys s'ha lliurat en cos i ànima ~~x~~ a la literatura. Les seves pauses han estat breus, únicament per ~~x~~ preocupar-se de les malalties i de la mort dels seus fills. Les hores que ha passat escrivint ~~x~~ són innombrables, doloroses i fecundes. Té dret a reposar. Déu li ho permet, finalment.

Era el 21 de novembre del 1941. Al matí havia sortit, com cada dia, a fer un tomb per la ciutat. Joaquim Buigues l'esperava a Bellaterra. Bertrana no

es decidia a ~~anar~~^{hi} perquè plovisquejava i, el ~~temps~~^{camp}, amb pluja li resultava trist. Ho deixà per^a l'endemà. Passà tota la tarda al seu estudi rellegint i ~~corregint~~ el manuscrit de "L'Impenitent". A l'hora de sopar desà la ploma per anar al menjador. Digué que no tenia gana. S'estimava més anar a jaure. No s'havia queixat de cap dolor ni havia mostrat cap temença.

S'a-cotxà, com cada nit, i, en comptes d'adormir-se per unes hores, s'adormí per sempre més. Abans d'abaltir-se, però, cridà a Neus Salazar. Li demanà un bes. "Els seus llavis ja eren freds", em digué ella, més tard. Prudenci Bertrana degué posar en aquest bes, tot el que li restava d'amor i d'agraïment envers aquella esposa sublim.

El gran prosista català se n'havia anat d'aquest món sense fer cap mena de fressa, amb la mateixa i noble simplicitat amb què hi havia viscut.

No esclataren els tremolos de la ràdio, ni els sanglots, ni les lamentacions del cor de la tragèdia clàssica propis de la mort d'un personatge important. No. Prudenci Bertrana no era ni hauria volgut ésser un personatge important. Això hauria aixecat una infrangible barrera entre ell i els seus herois: vi-latans, bosquerons, rodamons i pòtols...

De la mort de Prudenci Bertrana, no se'n va parlar gaire. Passà ~~pocs~~^{quasi} ~~menys~~ que ~~in~~^{des}apercebuda. "Destino" publicà una crònica necrològica que acompanyava una fotografia de l'escriptor. Ignoro si algun altre diari va esmentar ~~el fet~~. ~~al~~ seu enterrament ~~hi~~ ~~Anaren~~^{alguns} ~~els seus més~~ fidels amics i devots. El presidien els seus nebots Francesc i Carles Salazar i el seu cosí-germà Salvador Armengol. Seguia Lluís Millet, director de l'Orfeó Català (el qual morí ^{quants} dies després). L'escriptor Joan Santamaria, el doctor ^SLeandre Cervera, Salvador Vives, Angel Soler-Daniel i, potser, algú més que no recordo.

L 'O b r a

L'obra de Bertrana és vasta i diversa : novel·les, contes, narracions, comèdies, cròniques ciutadanes, crítiques de teatre...

Prudenci Bertrana tenia prop de quaranta anys quan descobrí la seva vocació literària, com ja he dit en un altre capítol d'aquesta biografia. Però a partir d'aquell moment, ja no abandonà mai més la ploma. Escrivia estiu i hivern, cada dia, matins i vespres. Ho feia amb un lliurament absolut dels seus sentits, de la seva intel·ligència, de la seva voluntat. Llevat de les hores que dedicava a les lliçons de dibuix, a l'Escola del Bosc de Montjuïc i les estones que li calien per anar a portar els originals al diari, l'haurieu trobat sempre escrivint. I quan no escrivia materialment, quan no feia anar la ploma damunt de les quartilles, seguia pensant en el que escriuria. ^{tot pel} ~~tot~~ que veia i sentia a través dels seus recorreguts per la ciutat, li semblava digne d'ésser ^{observat, analitzat i possiblement} convertit en narració, en conte o en estampa ciutadana. Mentre, passejava amb la Menuda pel Parc de la Ciutadella o pel de Montjuïc, ^{també} ~~també~~ observava els éssers humans, els animals o les plantes amb un esguard d'escriptor. Tot això, evocat, repensat, ~~analitzat~~ i repassat, servia de material literari. Ell, ho repeteixo (i qualsevol lector avisat se n'ha adonat, sens dubte), no era un creador imaginatiu. La seva inspiració ^a neixia al contacte directe de la vida, que és, en ella mateixa, la més fecunda de les mares literàries.

El do d'observació de Prudenci Bertrana i la seva honradesa d'escriptor, units al seu pur i absolut amor als éssers humils i a les coses senzilles i naturals, n'han fet un narrador extraordinari, únic en el seu gènere.

Escribia lentament, ^{i pulcrà.} Cercava les idees i els mots amb una paciència inescotable, ~~en ploma~~. S'aturava sovint. Reflexionava. A voltes, deixava les quartilles esborranyades, s'acostava a la finestra, descorria les cortinetes, (sempre protestava quan en posaven) Atalajava el tros de cel ^{més} ~~més~~ o menys ample que se li oferia a la vista, i, si podia, també tractava d'albirar

alguna taca de verdor, arbre o platabanda urbana, clap de muntanya entre teulades. Hi deixava reposar l'esguard i l'esperit. Després, tornava a la feina. Aquella llenca de firmament, aquell bri de naturalesa, li havien redonat coratge.

Així varen ésser escrites les seves millors obres: "Josefat", "Naufrags", "Crisàlides", "Proses Bàrbares", "Els herois", "L'amic Pellini i altres contes"... No tinc la pretensió de fer crítica (ni m'escau ni és aquest el lloc per a fer-ho) Evoco, simplement, l'obra del gran prosista i distingeixo com a simple lector, aquelles narracions que més m'agraden i que ell es complau a qualificar de bàrbares i el retrat literari dels seus herois, rústecs companys de juvenesa immortalitzats per la seva ploma: carboners, peladors de suro, llenyataires, traginers, picapedrers... D'aquestes narracions d'una realitat simple i quotidiana, podriem dir-ne pintura o història més que no pas literatura. Calia, simplement, que l'escriptor ho sàpiga veure. Bertrana en va saber. Ho va fer en un català rural no contaminat de barbarismes ni de castellanismes, en un estil, ara poètic i tendre: "Caminant sota la lluna", "Foranies gironines", ara viril i rigorós: "La ruta abandonada", "La Creu de la mà", "Les Masies Tràgiques"... En "Els Herois" (alguns d'aquests herois, els trobareu també en els volums que duen per títol: "L'amic Pellini i altres contes", "La lloca de la Vidua", "Crisàlides"), el geni bertranià excel·leix en observacions minucioses i traç vigorós. Els seus personatges resulten inol·lidables: La Margarideta, la masovera, la vídua, en Carxofa, en Quimet, en Busqueta, el Cigronet... Tipus de dona, d'home, d'infant, tenen una força dramàtica que els agermana a "Els Cosacs" de Tolstoï, a "Els Múgics" de Txecov, a "Els embriacs" de Turguenev.

Hi ha també en l'obra de Bertrana una part importantíssima dedicada als animals. Em alguns dels seus llibres, els perdiguers hi són evocats amb categoria d'herois: gestes, sentiments, drames. Tot al llarg de l'obra ber-

traniana es parla de bèsties : ases, gallines, ànecs, xais... El lector descobreix, amb una certa perplexitat, que aquest aferrissat caçador, sovint animat per una llei de dalit animalicida quan es veu amb un fusell a la mà, és, també, capaç d'un gran respecte i entenedriment quan, en comptes de fusell mou la ploma.

En "L'Os benemèrit i altres bèsties", Prudenci Bertrana ^{se} es sent més que mai, atret, entenedrit i fins agermanat amb els animals del Parc de la Ciutadella. Els considera, com ell mateix, víctimes de la urbs. L'os del Parc i els seus companys de captivitat, prenen una humanitat corprenedora. Hom sent que Bertrana els ha observat durant moltes hores, amb amor, amb paciència. Ha comprès la trista condició d'engabiats que pateixen i la compara amb la seva esclavitud de ciutadà. Ells fan de pallassos professionals, posats en espais closos per a esbarjo de la mainada, a voltes pesada i cruel. Ell, Bertrana, a fi de procurar pa i medicines als seus fills, treballa per a un editor gasiú i exigent, fa d'humorista obligat per esbarjo o riota d'uns determinats lectors de "L'Esquella de la Torratxa" i de "La Campana de Gràcia". En observar i compadeix ^{ir} aquestes bèsties ciutadanes, amb un humorisme finíssim amarat de simpatia, Bertrana s'imagina les penalitats i les humiliacions dels elefants, dels óssos, dels simis... Es mostra molt més comprensiu amb ells que amb certs personatges humans de "El Vagabund" i de "L'Impenitent", els quals descriu quasi fotogràficament, amb una mena de rancuniosa minuciositat.

Les novel·les de Prudenci Bertrana "Josefat", "Naufregs", "Tieta Claudina", pertanyen a l'època gironina, quan Prudenci Bert ^{vana} zana gaudia de tota la força de la seva joventut. "Josefat" és, crec jo, la millor de les seves novel·les. "Naufregs" i "Tieta Claudina" no tenen la força ni l'emoció de la seva primera obra. Ambdós assumptes, encara que perfectament humans i realistes, l'un en un quadre rural, l'altre en un míser ambient de menestralia provincialiana, presenten un caire massa sentimental. "Josefat" és una obra independent i

valenta. Des del començament hom sent que una fatalitat ineludible pesa damunt dels personatges . Res ni ningú no pot evitar les catàstrofes finals. Però, pel damunt d'aquestes catàstrofes: una vida i un seny perduts, plana l'augusta serenor de la Seu , la formosor arquitectònica i l'espiritualitat sobrehumana de la qual (tan ben descrites per l'autor) esbandeixen, amb una alenada d'eternitat , la luxúria i la sang de la Fineta, el pretès sacrilegi i la follia del campaner.

"Jo!" és la novel·la més crua, més descarnada, menys sentimental de la sèrie. Viscuda a Girona i escrita a Barcelona, després d'alguns anys de vida ciutadana, Bertrana hi aboca els seus records de Salt, amb la pintoresca existència, minuciosament detallada, de Diego Ruiz, metge, filòsof, pretès psiquiatra, escriptor agut, company ameníssim d'hores apassionants.

"Jo!" és considerada com una de les millors obres de Bertrana. En tot cas, una de les més llegides i comentades, un gran èxit editorial. (Ignoro el que hi va guanyar l'editor. Quant a l'autor, a part la satisfacció moral de l'èxit, crec que li produí unes cinc-centes pessetes pelades.)

"L'Illa Perduda", novel·la signada per Prudenci i Aurora Bertrana, no es pot considerar com una de les obres característiques del meu biografiat.

Recordant que, molts anys abans, quan la seva filla era encara una nena, ell li havia prohibit escriure i, convençut que la seva prohibició no havia servit sinó per a atiar (i retrassar-ne l'expansió, Prudenci Bertrana, que l'escoltava encisat contar les aventures dels traficants a Polinèsia, concebé la idea d'escriure la dita novel·la en col·laboració amb Aurora. La filla va compondre l'argument, l'acció i la descripció dels personatges i el lliurà al pare. Aquest trià allò que li semblà més adient amb el seu tarannà de narrador. Ell va escriure els primers capítols, fins a la mort del capità de la goleta. La noia escriuria a partir d'aquell episodi fins al final. Cada un d'ells treballava pel seu cantó . De tant en tant es llegien les pàgines escrites, les comentaven, les unificaven, les corregien... Hi varen passar molt bones estones.

Publicada ^{per la} a Llibreria Catalònia, l'obra es va vendre d'allò més bé.

De la seva trilogia autobiogràfica, ja ^{m'he'm} ne'm parlat en comentar la seva pròpia vida, ja que «trilogia» i «vida», van estretament lligades. «L'Hereu», la primera de les tres novel·les, la que li valgué el premi Creixells, l'any 1932, té pàgines que no desdiuen gens de la seva millor prosa rural. Son un cant a la naturalesa, que Bertrana descriu amb amor i dolor. Comença al mas «Espriu» de L'Esparra i és, sens dubte, per aquest motiu que el protagonista es diu «Aspriu». Bertrana degué preferir «Aspriu» a «Espriu», pensant en «aspre», ja que ell mateix s'hi considerava: «rústec, bàrber, aspre», adjectius que li plaïa d'aplicar-se en moltes ocasions.

«El Vagabund», segona part de la trilogia, ja no té aquell sabor camperol en la descripció del qual el meu biografiat excel·lia. Mostra, en canvi, unes belles descripcions de Girona, descripcions que acusen el seu amor, la seva adhesió i la seva enyorança a ^{d'aquella} ~~la~~ ciutat, ~~tres~~ voltes, ~~immortal~~.

«L'Impenitent», tercer i ~~últim~~ ^{últim} volum de la seva autobiografia, publicat ^{quants} uns anys després de la seva mort, pels editors Dalmau-Jover, és un aiguabarreig de les seves tragèdies familiars i professionals, el lament d'un viatger que ha arribat a la darrera etapa del ~~seu~~ seu viatge, reviu el seu passat, plora els seus morts per cada tret de la seva ploma. La va acabar pocs dies abans de la seva mort, però no s'hi nota cap marca de fatiga cerebral ni d'esclerosi ^{del} ~~intel·lectual~~ intel·lectual. Les descripcions del «barri xinès», i els trets físico-psicològics dels seus personatges, companys de redacció, acusen, alhora que la seva implacable rancúnia contra la ciutat i els seus ambiciosos i mediocres homes de lletres, els dons d'observació, la precisió i nitidesa de llenguatge de sempre.

A les seves obres de teatre, «Les ales de l'Ernestina», «Enyorada Solitud», «El fantasma de Montcorb», «Els atropellats», «La dona neta», «El comiat de Teresa», «Els aprensius», «Neu de tot l'any», no gaire conegudes

per haver estat poc o gens representades ,els haurem de dedicar un comentari ben superficial. No per manca d'interès ni de valua literària. Els personatges estan ben estudiats i el llenguatge hi és viu i precís. Però, comparades amb les seves novel·les, i, sobretot, amb les seves narracions camperoles i bosquetanes, resulten sense prou relleu. Bertrana no és un creador de situacions dramàtiques o còmiques, ni un pensador moralista o satíric ni un compositor de diàlegs brillants. És un poeta enamorat de la naturalesa i un sentimental sense empena per a la lluita. És un observador minuciós dels éssers i de les coses i un gran i afiligranat descriptor amb un vocabulari abundantíssim al seu servei. En abordar el tema «teatre», Bertrana no pot lluir les seves millors facultats d'escriptor.

De les seves cròniques ciutadanes, publicades ,dia per dia, a «La Veu de Catalunya», sota la rúbrica: «Impromptus», ell mateix en féu una tria que publicà Llibreria Catalònia amb il·lustracions d'en Llaveries i, més tard, una altra edició amb il·lustracions de Masgoumiery. Són petites joies literàries : comentaris subtils sobre les persones i les bèsties que trobava bo i travessant la ciutat.

Com a crític de teatre, era exigent amb les obres i sincer fins, la imprudència . Mai no mesurà les conseqüències que podia tenir per a ell , criticar o censurar una obra que «tots els altres» alabaven perquè es tractava d'un d'aquells autors «intocables» com certes castes de l'Índia. Aquesta inflexible independència de criteri i el coratge de les seves opinions, li procuraven molts enemics i el perjudicaven d'allò més quan es tractava de fer representar una obra seva.

Una de les més exquisites pàgines de la literatura de Bertrana, és el discurs presidencial llegit pel seu autor en els Jocs Florals de Barcelona, l'any 1936. Representa una autèntica professió de fe, exposició breu però sincera i profunda del seu credo literari. Acaba amb aquestes paraules:

« Deixeu-me fer l'illusió de no haver estat un home inútil en aquesta vida i de no haver gastat llum, tinta, paper i estilogràfica sense profit. Deixeu-me creure que, amb la meua prosa, he consolat algun trist, he redempt algun captiu, he humitejat alguns ulls, he fet somniar alguna ànima senzilla, he tret de la foscor éssers humils amb grandesa d'herois, i, donat, més d'una vegada, categoria de racionals a les bèsties menyspreades pels homes. »

« Deixeu-me envanir de no haver estat un egoista de les meves dolors i de les meves joies, car les he escampades als quatre vents a fi que les arrepleguessin aquells que en tinguessin falla o les refusessin indignats, aquells que n'estiguessin tips. »

Aquestes simples i sinceres paraules de Bertrana, defineixen la seva ètica d'escriptor. La seva vida artística és un exemple constant d'honradesa professional. Veritable exemple, també, d'abnegació i d'amor al seu art en pugna constant amb l'adversitat i amb el seu amor d'espòs i de pare.

Mai res ni ningú no aconseguí d'apartar Bertrana del camí de la veritat. Com a crític de teatre era sincer fins a la temeritat. Com a creador, restava igualment fidel a ell mateix fins al darrer dels escrúpols, fins a la darre-
ra de les conseqüències. No acceptava cap subterfugi literari, cap compromís que l'apartessin/
sió/d'allò que ell creia la veritat estricta, és a dir: « la seva veritat ». Els seus ambients, els seus personatges, eren un pur reflex de la pròpia vida. »

L'obra de Prudenci Bertrana, és doncs, i pel damunt de tot, una obra d'amor i de dolor, de compenetració i de solidaritat amb els éssers i les coses humils que la il·lustraven. L'escriptor no vivia més que per la seva obra i en la seva obra, sobretot, després de la mort dels seus fills.

Puc afirmar, sense por d'equivocar-me, que la seva vida era la seva obra i, la seva obra, la seva vida; tan íntimament i dolorosament units anaven l'home i l'escriptor.

Bertrana no feia mai concessions ⁿⁱ al públic, ni als editors. Escrivia el que

sentia: goig o turment, amb l'estil que li plafa, sense preocupar-se de tendències ni de modes. Quan una obra seva tenia èxit se'n sentia joiós. Si no en tenia, ho lamentava, però mai no li va passar pel cap rectificar, canviar de temes o d'estil, tractar de complaure el públic o els crítics.

Les alegries d'escriptor de Prudenci Bertrana eren pures i simples com ell era simple i pur. L'astúcia, l'oportunisme, l'estira-^{alhora} i ~~afluixa~~ dels literats àvids de glòria o de guany material, ell ~~els~~ considerava amb indiferència o amb llàstima. Vanitat, pedanteria, afany d'èxit, eren per a ~~els~~^{ell} manifestacions psicològiques pròpies d'habitants d'un altre planeta, en el qual, ell, Prudenci Bertrana, per res del món no hauria acceptat de viure.

&